

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Fakültə: SABAH Mərkəzi

İxtisas: Mühasibat uçotu və audit

Tələbə: Seyidov Mirhüseyn Qasım

Elmi rəhbər: Nəsimi Nuriyev

“Özəl və dövlət müəssisələrində mühasibat standartları əsasında konsolda olunmuş hesabatların hazırlanması”

BURAXILIŞ İŞİ

Bakı-2019

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	5-9
FƏSİL I. Özəl və dövlət müəssisələrində BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının əsasları	
1.1.Maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsinin məqsədi.....	10-22
1.2. Özəl və dövlət müəssisələrində maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi.....	23-31
FƏSİL II.Dövlət müəssisələrində BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının əsasları	
2.1. Dövlət müəssisələrində maliyyə hesabatlarının əsasları.....	32-35
2.2. BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatları.....	36-40
FƏSİL III. Özəl və dövlət müəssisələrində BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının oxşar və fərqlicəhətləri	
3.1. Özəl və dövlət müəssisələrində birləşdirilmiş maliyyə hesabatları.....	41-49
3.2. Maliyyə hesabatlarının oxşar və fərqli cəhətləri (BMHS uyğun).....	50-53
Nəticə.....	54-55
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı.....	56-58

Referat

Maliyyə hesabatları müəssisənin maliyyə vəziyyətinin və maliyyə nəticələrinin strukturlaşdırılmış təsvirini təmsil edir. Maliyyə hesabatlarının məqsədi müəssisənin maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticələri və pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında məlumatları təqdim etməkdir ki, bu da iqtisadi qərarlar qəbul edərkən geniş istifadəçilər üçün faydalı olacaqdır. Maliyyə hesabatları da müəssisənin rəhbərliyinə etibar edilmiş resursların idarə edilməsinin nəticələrini göstərir.

Bu standart həm əvvəlki dövrlər üzrə müəssisənin maliyyə hesabatı, həm də digər müəssisələrin maliyyə hesabatı ilə müqayisə olunmasını təmin etmək üçün ümumi təyinatlı maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üçün əsas yaradır. Bu standartda maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üzrə ümumi tələblər, onun strukturu üzrə tövsiyələr və onun məzmununa dair minimal tələblər müəyyən edilir.

Müəssisə bu standartın ümumi təyinatlı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (İFRS) uyğun hazırlanması və təqdim edilməsi zamanı tətbiq etməlidir.

Xüsusi əməliyyatların və digər hadisələrin tanınması, qiymətləndirilməsi və açıqlanması digər BMHS tərəfindən nəzərdən keçirilir.

Bu standart BMHS (IAS) 34-cü "Aralıq Maliyyə Hesabatı"na uyğun hazırlanan kiçik Aralıq maliyyə hesabatlarının strukturunu və məzmununu tənzimləmir. Bu standartda kommərsiya müəssisələri, o cümlədən dövlət sektorunun kommərsiya müəssisələri üçün əlverişli olan terminologiyadan istifadə edilmişdir. Qeyri-kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul olan özəl və ya dövlət sektoru müəssisələri bu standartı tətbiq edərsə, onlara maliyyə hesabatlarının ayrı-ayrı maddələrinin və hesabatların adında dəyişiklik etmək lazım ola bilər.

Eyni şəkildə MHBS-də (IAS) 32 "maliyyə alətləri: informasiyanın təqdim edilməsi" (məsələn, bəzi qarşılıqlı fondlara) və kapital olmayan (məsələn, bəzi

kooperativ müəssisələrə) kapital olmayan müəssisələrə (məsələn, bəzi kooperativ müəssisələrə) kapital olmayan müəssisələrə iştirakçıların və ya payçıların payları haqqında informasiyanın təqdim formasını dəyişdirməyə ehtiyac ola bilər.

Giriş

Mühasibat uçotunun müasir tənzimlənməsi sisteminin formalaşdırılması və hesabatlılıq ölkəmizdə prosesin fəal təsiri altında baş verir. Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarının bütün dünyada yayılması Beynəlxalq maliyyə standartları Komitəsi tərəfindən hazırlanan BMHS hesabat-CSMF (International Accounting Standard Committee – IASC). Milli Mühasibat uçotu sisteminin həyata keçirilməsi məqsədi ilə bazar iqtisadiyyatının və MHBS-nin tələbləri, milli sistemin formalaşdırılması faydalı məlumatları təmin edən mühasibat uçotu və hesabat standartları istifadəçilər, ilk növbədə, investorlar, islahat bağlayırlar təmin standartların uyğunlaşdırılmasının əsas tendensiyaları ilə mühasibat beynəlxalq səviyyədə təşkilatlara metodik yardım göstərilməsi mühasibat uçotunun islahatlar modelinin dərk edilməsi və tətbiq edilməsi mühasibat uçotunun yenidən qurulması proqramı işlənilib hazırlanmışdır. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları bazar hesabatlılığının zəruri tələblərindən biri olmaqla yanaşı iqtisadiyyat bütün maraqlı istifadəçilər üçün açıqlıq var.

Bazar münasibətlərinin inkişafı, beynəlxalq, təsərrüfat və maliyyə əlaqələri mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı aktual məsələ qaldırılmışdır və hesabatlılıq, onların məzmunu və metodlarının beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmasına yaxınlaşması normaları hesab olunur. Müəssisənin hesabatı Maliyyə prosedurlarının məntiqi davamıdır və əmlak göstəricilərini xarakterizə edən göstəricilər sistemindən ibarətdir. Hesabat iqtisadi sistemdə mühüm funksional rol oynayır. Bu mühasibat Bütün növ məlumat inteqrasiya və təqdim olunur.

Mühasibat uçotunun əhəmiyyətini ən mühüm mənbə kimi nəzərdən keçirərək bütün istifadəçilər üçün müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat mümkündür. Hökumət və onun orqanları, vergi tədbirləri də daxil olmaqla, müəssisələrə qarşı iqtisadi siyasət hazırlamaq üçün hesabat məlumatlarını istifadə edirlər. Onlara, həmçinin, subyektlərin fəaliyyətini

tənzimləmək, vergitutma siyasətini və milli gəlirin müəyyən edilməsi üçün əsas kimi və s. müəyyən etmək üçün məlumat lazımdır.

Maliyyə hesabatları maliyyə təhlili üçün iqtisadi məlumatların əsas mənbəyidir. Bu, vacib idi, çünki təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin uğuru onun qəbul etdiyi qərarların rəhbərlik səviyyəsindən, konkretliyindən, obyektivliyindən, operativliyindən və elmi əsaslığından asılıdır. Yalnız hərtərəfli və dərin təhlil əsasında müəssisənin fəaliyyətini obyektiv qiymətləndirmək, müəssisənin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması və möhkəmləndirilməsi, onun işgüzar fəallığının artırılması üzrə idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün konkret təkliflər hazırlamaq olar.

Mövzunun aktuallığı: Mövzuun aktuallığı onunla şərtlənir ki, sahibkarlığın inkişafı sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsi, nəzarəti və təhlili sahələrində Mühasibat informasiyasının rolunun artması ilə müşayiət olunur. Təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsinin səmərəliliyi qarşılıqlı əlaqədə və qarşılıqlı asılılıqda olan göstəricilər sistemi ilə ölçülür. Göstəricilərin ölçülməsi, onların dəyişdirilməsi faktorları və maliyyə – təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması nəticələrinin müəyyən edilməsi onun təhlilinin ilkin vəzifələridir.

Mülkiyyət formasından və fəaliyyət növündən asılı olmayaraq hüquqi şəxslər qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq mühasibat balansından, mənfəət və zərər haqqında hesabatdan, pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatdan, Kapitalda dəyişikliklər və izahedici qeyddən ibarət maliyyə hesabatını tərtib etməlidirlər. Əgər balans balans yalnız balans hesabları üzrə yekun nəticəni (balans) qeydə alırsa, mənfəət və zərər haqqında hesabat gəlir və zərər hesabının formalaşmasını göstərir, onun göstəricilərinin təhlili isə istifadəçiyə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin bütün hesabat ili üzrə xüsusiyyətləri haqqında əlavə məlumat verə bilər. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat hesabat dövrü ərzində pul vəsaitlərinin daxil olması və xaric olması barədə məlumatları təqdim edir və müəssisənin əməliyyat, investisiya və maliyyə fəaliyyəti haqqında təqdimat verir.

İşin predmeti: İşin predmeti olaraq Özəl və dövlət müəssisələrində mühasibat standartları əsasında konsolda olunmuş hesabatlar, onların hazırlanması və təhlili götürülmüşdür.

İşin məqsədi: işinin məqsədi təşkilatın maliyyə hesabatlarının öyrənilməsidir.

- məqsədinə uyğun olaraq diplom işinin vəzifələri formalaşdırılıb;
- maliyyə hesabatlarının nəzəri əsaslarını nəzərdən keçirin;
- müəssisənin maliyyə hesabatlarının formalarını araşdırmaq;
- maliyyə hesabatlarının təkmilləşdirilməsi məsələlərini araşdırmaq.

İşdə belə metodlardan istifadə olunmuşdur: təhlil, sintez, müqayisə, habelə mühasibat uçotunun normativ metodları.

Maliyyə hesabatlarının məqsədi bu standartın BMHS (IAS) maliyyə hesabatının minimum məzmununu müəyyən etmək və aralıq dövr üçün maliyyə hesabatlarının tam və ya qısaldılmış versiyasında tanınma və ölçmə prinsiplərini müəyyən etməkdir. Vaxtında və etibarlı aralıq maliyyə hesabatları investorların, kreditorların və digər şəxslərin müəssisənin pul vəsaitlərinin və pul vəsaitlərinin hərəkətinin yaranması üzrə imkanlarını, eləcə də onun maliyyə vəziyyətini və likvidliyini anlamaq qabiliyyətini artırır.

BMHS-in məqsədi maliyyə dünyasında sabitlik və şəffaflığı təmin etməkdir. Bu, müəssisələrin və fərdi investorların investisiya etmək istədikləri bir şirkətlə nə baş verdiyini dəqiq şəkildə görə biləcəyi üçün ixtisaslı maliyyə qərarlarını qəbul etməyə imkan verir.

BMHS Avropa Birliyi və Asiya və Cənubi Amerika bir çox ölkələri, lakin Amerika Birləşmiş Ştatları, o cümlədən dünyanın bir çox yerlərində standart var. Qiymətli kağızlar və Birja Komissiyası (SEC) Amerikada standartların qəbul edilməsi barədə qərar qəbul etmə prosesindədir. Standartlardan ən çox faydalanan ölkələr beynəlxalq biznes quraraq ona sərmayə qoyan ölkələrdir. Ekspertlər hesab edirlər ki, BMHS-in global tətbiqi alternativ müqayisəli xərclərə pul qənaət

etməyə imkan verəcək, həmçinin informasiyanı daha sərbəst şəkildə ötürməyə imkan verəcək.

BMHS-ni qəbul edən ölkələrdə, həm şirkətlər, həm də investorlar bu sistemdən istifadə etmək üçün faydalıdır, çünki investorlar şirkətin işgüzar təcrübəsi şəffaf olduqda, şirkətə daha çox pul yatırırlar. Bundan əlavə, investisiya dəyəri adətən aşağıdır. Beynəlxalq biznes aparan şirkətlər ən çox BMHS-dən gəlirlər.

İşin strukturu: İş giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 56 səhifəni özündə əks etdirir.

FƏSİL I. Özəl və dövlət müəssisələrində Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının əsasları

1.1.Maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsinin məqsədi

Maliyyə hesabatları müxtəlif ölkələrdə oxşar ola bilər, lakin sosial, iqtisadi və hüquqi şəraitdən irəli gələn fərqlər mövcuddur; Bundan başqa, müxtəlif ölkələrdə milli tələblər müəyyən edilərkən müxtəlif istifadəçi qruplarının tələbatına diqqət yetirilir.

BMHS standartları

Aşağıda MHBS-in mövcud standartlarının siyahısı verilmişdir:

Maliyyə hesabatlarının konseptual əsasları

BMHS / IAS 1 maliyyə hesabatlarının təqdimatı

BMHS/IAS 2 ehtiyatları

MHBS / IAS 7 pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat

BMHS / IAS 8 Mühasibat siyasəti, Mühasibat qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər

BMHS / IAS 10 hesabat dövrünün bitməsindən sonra hadisələr

MHBS / IAS 12 mənfəət vergisi

BMHS/IAS 16 əsas vəsaitlər

BMHS/IAS 17 kirayə

BMHS / IAS 19 işçilərin mükafatlandırılması

IAS / IAS 20 dövlət subsidiyalarının uçotu, dövlət yardımı haqqında məlumatların açıqlanması

BMHS / IAS 21 valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri

MHBS / IAS 23 borclar üzrə xərclər

MHBS / IAS 24 əlaqəli tərəflərin açıqlanması

IAS / IAS 26 pensiya planları üzrə uçot və hesabat

BMHS / IAS 27 ayrı-ayrı maliyyə hesabatları

BMHS/IAS 28 əlaqəli və birgə müəssisələrə investisiya

BMHS / IAS 29 hiperinflasiya iqtisadiyyatında maliyyə hesabatı

IAS/IAS 32 maliyyə alətləri: məlumatın təqdim edilməsi

BMHS / IAS 33 səhm üzrə mənfəət

BMHS / IAS 34 aralıq maliyyə hesabatları

BMHS / IAS 36 aktivlərin amortizasiyası

BMHS / IAS 37 ehtiyatlar, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər

BMHS / IAS 38 Qeyri-maddi aktivlər

BMHS / IAS 40 investisiya mülkiyyəti

BMHS/IAS 41 kənd təsərrüfatı

BMHS / IFRS 1 ilk proqram MHBS

BMHS / İFRS 2 Pay alətləri əsasında ödəniş

BMHS / IFRS 3 Biznes birləşməsi

BMHS / İFRS 4 sığorta müqavilələri

BMHS / İFRS 5 uzunmüddətli aktivlər, satış üçün nəzərdə tutulan və dayandırılmış fəaliyyətlər

BMHS / İFRS 6 faydalı qazıntı ehtiyatlarının kəşfiyyatı və qiymətləndirilməsi

IFRS / İFRS 7 maliyyə alətləri: məlumatın açıqlanması

BMHS/İFRS 8 Əməliyyat seqmentləri

BMHS/İFRS 9 Maliyyə alətləri

BMHS / İFRS 10 Konsolidasiya Edilmiş Maliyyə Hesabatları

BMHS/İFRS 11 Birgə razılaşmalar

BMHS / İFRS 12 digər müəssisələrdə iştirak haqqında məlumatın açıqlanması

BMHS/İFRS 13 ədalətli dəyərin Qiymətləndirilməsi

BMHS / İFRS 14 təxirə salınmış tarif ayrılımlarının hesabları

BMHS / IFRS 15 Alıcılar ilə müqavilələr üzrə gəlir

Sıcs / Ifrics standartların şərhə haqqında qərar

Kiçik və orta müəssisələr üçün IFRS

MHBS-ə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi.

SMSF-nin fəaliyyəti normativ bazanın, uçot standartlarının və maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi prinsiplərinin uyğunlaşdırılması yolu ilə göstərilən fərqlərin aradan qaldırılmasına yönəlib.

MHBS-ə uyğun hesabat tərtib edən müəssisə SMSF-nin maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi prinsiplərini rəhbər tutmalıdır.

Maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsi MHBS-in əsasını təşkil edir və standart tərtibatçıları tez-tez bu sənədə istinad edirlər. Prinsiplər standart deyil və nömrələrə malik deyil, bəzən standartları tərcümə edərkən onları aşağı salırlar.

Prinsiplər digər sistemlərlə bir çox ümumi elementə malik olmasına baxmayaraq, mövcudluq konsepsiyası bir çox istifadəçi üçün yeni və yalnız prinsiplərdə ətraflı təsvir edilmişdir. Müxtəlif ölkələrdə qalan maddələr müxtəlif yollarla müəyyən edilə bilər və ya hesab edilə bilər. Prinsiplərə baxılır:

-maliyyə hesabatlarının məqsədi;

-maliyyə hesabatlarında olan informasiyanın faydalılığını müəyyən edən keyfiyyət xüsusiyyətləri;

-maliyyə hesabatlarının təşkil edən elementlərin qiymətləndirilməsi üçün anlayışlar, tanınma qaydaları və metodları;

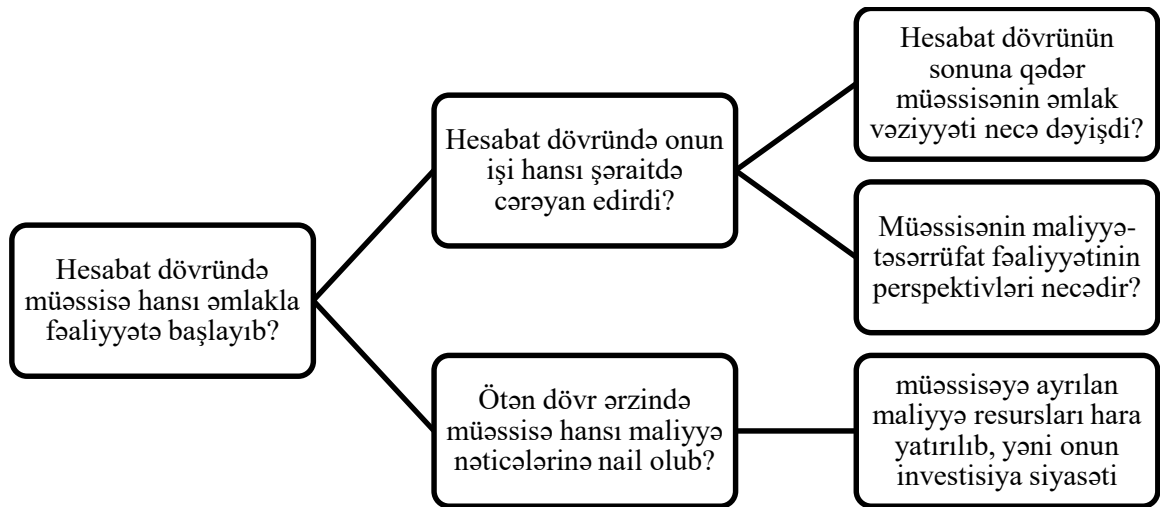
-kapital anlayışları və kapitalın saxlanması.

Bu prinsiplər konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları da daxil olmaqla maliyyə hesabatlarını əhatə edir. Hesabat ən azı hər il təqdim edilir və geniş istifadəçi dairəsinin ehtiyaclarına yönəldilir.

Maliyyə hesabatları əsasən Firmanın "üzüdür". Bu sistem müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini xarakterizə edən ümumiləşdirilmiş göstəricilər sistemidir.

Maliyyə hesabatlarının məlumatları müəssisənin maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün əsas məlumat mənbələridir.

Maliyyə hesabatı müəssisənin əmlak və maliyyə vəziyyəti haqqında rəyin formalaşdırıla biləcəyi ən dolğun, kifayət qədər obyektiv və etibarlı informasiya bazasından ibarətdir. Qanunvericiliyə uyğun olaraq mühasibat hesabatı açıq informasiya mənbəyi olduğu üçün onun tərkibi, məzmunu və əsas parametrlər üzrə təqdim olunma formaları vahidləşdirildiyi halda, onun oxunmasının və təhlilinin tipik metodlarının işlənilib hazırlanması imkanı yaranır. İstənilən bu cür metodika bir sıra standart suallara cavab vermək üçün nəzərdə tutulub:

Bu cür məsələlər kifayət qədər çox ola bilər, lakin onlar müvafiq olaraq investisiya, maliyyələşdirmə və cari maliyyə nəticəsinin formalaşmasının müntəzəmliyini əks etdirən üç böyük blokda qruplaşdırılır:

-tələb olunan maliyyə resursları haradan əldə edilmişdir və müəssisə mənbələrinin optimal strukturu nə qədərdir;

-müəssisənin müntəzəm gəlirlərin əldə edilməsi baxımından nə dərəcədə ritmik və stabil işləməsi, yəni, hesabat dövrü ərzində maliyyə nəticələri müəyyən edilmiş tapşırıqlara nisbətən nə qədərdir.

Bəzi istifadəçilər maliyyə hesabatları və əlavə məlumatlar əldə edə bilərlər. Lakin bir çox istifadəçilər əsasən maliyyə hesabatlarına maliyyə informasiyasının mənbəyi kimi etibar etməli olurlar.

Hesabat formalarının tərtib edilməsi maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi prosesinin bir hissəsidir.

Tam dəsti maliyyə hesabatları, adətən daxildir:

- ✓ mühasibat balansı;
- ✓ mənfəət və zərər haqqında hesabat;
- ✓ maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında hesabat;
- ✓ maliyyə hesabatlarının ayrılmaz hissəsi olan qeydlər və digər hesabatlar, izahlı qeydlər və materiallar.

Bu siyahıya auditor rəyi daxil edilmir, lakin əksər hallarda onu illik hesabata daxil edirlər.

Bu prinsiplər dövlət və ya özəl sektorun bütün kommertiya, sənaye və ticarət şirkətlərinin maliyyə hesabatlarına tətbiq edilir.

Maliyyə hesabatlarının məqsədi maliyyə vəziyyəti, təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri və müəssisənin maliyyə vəziyyətinin dəyişməsi haqqında qərarların qəbul edilməsi baxımından istifadəçilərin geniş dairəsi üçün faydalı olan məlumatları təqdim etməkdir. Maliyyə hesabatları menecmentin fəaliyyətinin nəticələrini də göstərir.

Rəhbərliyin səviyyəsini qiymətləndirmək istəyən istifadəçilər bunu rəhbərliyin saxlanması və ya satılmasına və ya investisiyalarını artırmağa və ya rəhbərliyin saxlanması (və ya dəyişdirilməsinə) dəyər olub-olmaması barədə qərar qəbul etmək üçün edirlər.

Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri maliyyə hesabatlarının iki əhəmiyyətli fərziyyəyə əsasən qurulduğunu nəzərə almalıdırlar.

Əməliyyatların nəticələri hesablama üsulu ilə tanınır. Maliyyə hesabatları hesablama metodu əsasında tərtib edilir. Əməliyyatların və digər hadisələrin təsiri baş verdikdə (pul vəsaitlərinin alındığı və ya ödənilməsi halda deyil) nəzərə alınır.

Fəaliyyətin davamlılığı. Maliyyə hesabatları adətən şirkətin fəaliyyətinin hazırkı və yaxın gələcəkdə davam etdirilməsinin fərziyyəsinə əsasən tərtib edilir. Ehtimal olunur ki, şirkətin fəaliyyətinin miqyasının aradan qaldırılması və ya əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına nə niyyəti, nə də ehtiyacı yoxdur.

Aktivlər, onların satış qiymətinin azalmasına səbəb ola biləcək məcburi satışın həyata keçirilməsini nəzərdə tutmayan fəaliyyətin fasiləsizliyinə yol verməklə qiymətləndirilir.

Əgər belə niyyət (və ya zərurət) mövcuddursa, maliyyə hesabatları başqa əsaslarla tərtib edilə bilər, bu halda müvafiq əsaslar barədə məlumat açıqlanmalıdır.

Maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətləri. Maliyyə məlumatlarının olması vacibdir:

- anlaşılın;
- görünür;
- vacib, əhəmiyyətli istifadəçi;
- etibarlı;
- ✓ müqayisə

İnformasiyanın son dərəcə vacib keyfiyyəti onun istifadəçilər üçün aydın olmaq qabiliyyətidir. İstifadəçilərin İqtisadiyyat və Mühasibat uçotu sahəsində müəyyən biliklərə malik olduğu, həmçinin məlumatları öyrənməyə hazır olduğu ehtimal edilir. Mürəkkəb məsələlər üzrə informasiya yalnız o əsasla hesabatdan çıxarılmamalıdır ki, onu istifadəçilərin müəyyən qruplarına başa düşmək çətin olacaq. Maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin qəbul etdikləri iqtisadi qərarlar təşkilatın öz istehsal və maliyyə göstəricilərini daha da artırmaq, işçilərinə, təchizatçılara, podratçılara, kreditorlara, bankların aldığı borclar üzrə təsisçilərinə vaxtında hesablamalar aparmaq, gəliri təsisçilər arasında bölüşdürmək qabiliyyətinin qiymətləndirilməsini tələb edir. Maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat təşkilatın ödəmə qabiliyyətinin və likvidliyinin müəyyən edilməsi üçün də vacibdir. Maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat əsasən mühasibat balansında verilir.

Fəaliyyətin nəticələri haqqında məlumat mənfəət və zərər haqqında hesabatda verilir. Maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında məlumat pul

hərəkəti haqqında hesabatda verilir. Öz kapitalındakı dəyişikliklər barədə məlumat öz kapitalındakı dəyişikliklər barədə hesabatda verilir.

Maliyyə hesabatlarının tərkib hissələri bir-birinə bağlıdır, çünki onlar eyni təsərrüfat həyatının müxtəlif aspektlərini əks etdirirlər. Hər bir məqalə digərlərindən fərqli olan məlumatları təqdim etsə də, onlardan heç biri yalnız bir məqsədə xidmət etmir və istifadəçilərin xüsusi ehtiyacları üçün lazım olan bütün məlumatları vermir. Məsələn, mənfəət və Zərər Hesabatı balans hesabatı və pul hərəkəti hesabatı və s. ilə birlikdə istifadə edilmədikdə tam fəaliyyət şəklini vermir.

Maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinə potensial investorlar, işçilər, zaimodavtsy, təchizatçılar və digər ticarət kreditorlar, alıcılar, hökumətlər və onların orqanları, ictimaiyyət daxildir. Onlar müxtəlif informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün maliyyə hesabatından istifadə edirlər. Məsələn. Kapital qoyan investorlar investisiya ilə bağlı risk və onlara gəlir haqqında narahatdırlar. Onlara qiymətli kağızlar almaq, saxlamaq və ya satmaq üçün müəyyən kömək edəcək informasiya lazımdır. Səhmdarlar həmçinin şirkətin dividendlərin ödənilməsi qabiliyyətini qiymətləndirməyə imkan verən informasiyada da maraqlıdırlar.

İşçilər və onları təmsil edən qruplar (Həmkarlar İttifaqları) işəgötürənlərin sabitliyi və mənfəəti haqqında məlumatlarda maraqlıdırlar. Onlar həmçinin şirkətin əmək haqqını, pensiyaları və işədüzəltmə imkanlarını təmin etmək qabiliyyətini qiymətləndirməyə imkan verəcək informasiyada maraqlıdırlar.

Təchizatçılar və ticarət kreditorları məlumatla maraqlanırlar ki, bu da onlara borcların vaxtında ödəniləcəyini müəyyən etməyə imkan verir.

Alıcılar şirkətin sabitliyinə dair məlumatları, xüsusilə də uzunmüddətli əlaqələrə malik olduqları və ya ondan asılı olduqları zaman maraqlandırılırlar.

Hökumət şirkətin fəaliyyətində resursların paylanması maraqlıdır. Həmçinin, şirkətlərin fəaliyyətini tənzimləmək üçün vergi siyasəti, milli gəlirin ölçüsü və s. müəyyən etmək üçün məlumat tələb olunur.

İctimaiyyət həmçinin şirkətlərin işi haqqında informasiyada maraqlıdır, çünki onlar cəmiyyətin üzvlərinə müxtəlif təsir göstərirlər, məsələn: şirkətlər yerli iqtisadiyyata müxtəlif üsullarla, o cümlədən verilən iş yerlərinin sayı və yerli təchizatçıların himayəsi ilə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verə bilirlər. Maliyyə hesabatları ictimaiyyətin tendensiyaları və şirkətin rifahında Son dəyişikliklər və onların fəaliyyətinin diapazonu haqqında məlumat verərək kömək edə bilər.

İstifadəçilərə keçmiş, indiki və ya gələcək hadisələri qiymətləndirməyə kömək edərkən və ya keçmiş dövrlərdə onların qiymətləndirmələrini təsdiqləyərkən (və ya düzəldərkən) məlumat uyğun gəlir. Şirkətin fəaliyyətinin keçmiş proqnozlarını və ya nəzərdə tutulan fəaliyyət növlərinin nəticələri barədə məlumatı təsdiq edən məlumatlar da müvafiq hesab edilir. Məlumatın uyğunluğu onun xarakteri və varlığı ilə müəyyən edilir. Bəzi hallarda informasiyanın xarakteri özü-özlüyündə onun münasibliyini göstərir. Onun atlama və ya təhrif istifadəçi qərarlarına təsir göstərə bilər, əgər məlumat vacibdir. Əsas cəhət buraxılışın (və ya təhrif olunmanın) mümkün olduğu konkret hallardan asılı olaraq, məqalənin (və ya səhvin) böyüklüyündən asılıdır. Digər hallarda, hər bir əsas fəaliyyət növü üzrə ehtiyatların həcmi barədə məlumatlar, məsələn, xarakter və əhəmiyyətli ola bilər. İnformasiyanın əhəmiyyəti informasiyanın faydalı olması üçün lazım olan əsas keyfiyyət xarakteristikasından daha çox kritik nöqtəni (kənarı) müəyyən edir. Terminologiya və maliyyə hesabatlarının mahiyyətinin müəyyən edilməsində bəzi fərqliliklərə baxmayaraq, bütün müəlliflər bir-birinə qoşulurlar: maliyyə hesabatları informasiya, mühasibat məlumatlarının məcmusudur. Maliyyə hesabatlarının məqsədi iqtisadi qərarların qəbul edilməsi üçün istifadəçilərin əhəmiyyətli və etibarlı informasiya ilə təmin edilməsidir.

Mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlarının tərtibi prinsipləri hesablanması və davamlılığıdır.

Hesablama prinsipi ondan irəli gəlir ki, müəssisənin gəlir və xərcləri pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin faktiki alınması və ya ödənilməsi ilə deyil, yarandıqda uçotda əks olunur. Beləliklə, bu prinsip nəzərdə tutur:

- əməliyyatın nəticəsinin tanınması (həyata keçirilməsi));
- əməliyyatların həyata keçirildiyi dövrün hesabatlarında əks olunması;
- yalnız faktiki istehsal olunmuş və alınan ödənişlər barədə deyil, ödəniş üçün öhdəliklər və qəbul üçün öhdəliklər haqqında məlumatların formalaşdırılması.

Prinsipi təşkilatın yaxın gələcəkdə fəaliyyət göstərməsini və fəaliyyət göstərməsini nəzərdə tutur. Buna görə də müəssisənin aktivləri ləğvetmə xərcləri nəzərə alınmadan ilkin dəyər üzrə əks etdirilir, əgər ləğvetmə və ya müflisləşmə niyyəti və ya zərurət varsa, maliyyə hesabatı bu faktı aşağıdakı qaydada qeyd etməlidir:

- ləğvetmə dəyəri üzrə əmlakın qiymətləndirilməsini əks etdirmək;
- tam həcmdə əldə edilə bilməyən aktivlərin silinməsi;
- müqavilələrin dayandırılması və iqtisadi sanksiyalar ilə əlaqədar öhdəliklərin hesablanması həyata keçirilməlidir.

Məlumat əhəmiyyətli səhvlər ehtiva etmir zaman etibarlı kimi xarakterizə olunur, qərəzsiz və bu nəzərdə tutulmuşdur nə təmsil etmək üçün həqiqətən bir şey, və ya onun təqdim gözləmək nə zaman.

Hesabat məlumatları əməliyyatları düzgün şəkildə göstərməli olduğundan, onların mahiyyətini və iqtisadi məzmununu sadəcə hüquqi forma deyil, təqdim etmək lazımdır.

Hesabat məlumatları qərəzsiz (neytral) olmalıdır. Maliyyə hesabatı bitərəf deyil, əgər informasiyanın təqdim edilməsi vasitəsilə O, İstifadəçi tərəfindən qərarın qəbul edilməsinə elə təsir göstərsə ki, bu da əvvəlcədən müəyyən edilmiş nəticənin əldə olunmasını təmin edir.

Etibarlılığın təmin edilməsi üçün informasiya maliyyə hesabatlarında onun əhəmiyyəti və məsrəfləri nəzərə alınmaqla tam həcmdə təqdim edilməlidir.

Atlama şirkət haqqında fikirləri təhrif edə bilər və istifadəçiləri çaşdırma bilər, belə məlumatlar etibarsız və yersizdir.

İstifadəçilərə müxtəlif hesabat dövrləri üzrə müəssisələrin maliyyə hesabatlarını müqayisə etmək imkanı yaradılmalıdır ki, onun maliyyə vəziyyətinin və fəaliyyətinin nəticələrinin dəyişdirilməsi tendensiyalarının aşkara çıxarılması mümkün olsun. İstifadəçilər həmçinin maliyyə vəziyyətlərini, fəaliyyətinin nəticələrini və maliyyə vəziyyətinin dəyişməsinə müqayisə etmək məqsədilə müxtəlif müəssisələrin maliyyə hesabatlarını müqayisə etmək imkanı əldə etməlidirlər. Analoji əməliyyatların qiymətləndirilməsi və maliyyə nəticələri müəssisə və zaman dövrlərinin bütün fəaliyyəti, eləcə də ardıcıl və müxtəlif müəssisələrə münasibətdə ardıcıl olaraq hesabatlarda əks etdirilməlidir. Müqayisəlilik, xüsusilə onunla təmin edilir ki, istifadəçilər maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı istifadə olunan uçot siyasəti, bu siyasətin bütün dəyişiklikləri, həmçinin bu dəyişikliklərin təsiri barədə məlumat verirlər.

İstifadəçilər maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətin nəticələri və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər barədə məlumatları müqayisə etmək istədiklərini nəzərə alaraq, maliyyə hesabatlarının əvvəlki hesabat dövrlərində müvafiq məlumatların olması vacibdir.

İnformasiyanın keyfiyyətinin təmin edilməsi imkanları bir sıra amillərlə məhdudlaşır.

Vaxtında. Müəssisələrin rəhbərliyi hesabatların vaxtında təqdim edilməsi və məlumatın etibarlılığının nisbi gəlirləri arasında balans tapmalıdır. Məlumatların vaxtında təqdim edilməsi məqsədilə, əməliyyatın bütün aspektlərinin məlum olmasından, beləliklə, hesabat məlumatlarının etibarlılığının azaldılmasından əvvəl hesabat təqdim etmək lazımdır. Əksinə, əgər hesabatın təqdim edilməsi bütün aspektlərin aydınlaşmasına qədər təxirə salınırsa, informasiya etibarlı ola bilər, lakin əvvəllər qərar qəbul etməyə məcbur olanlar üçün dəyər yaratmır. Uyğunluq və etibarlılıq arasında tarazlıq əldə edildikdə, istifadəçilərin tələbatını ən yaxşı şəkildə ödəyən amil həlledici olur.

BMHS-in əsas prinsipləri:

-hesablama Prinsipi. Bu prinsipə uyğun olaraq hadisələr baş verdiyi dövrdə, pul vəsaitlərinin hərəkətindən asılı olmayaraq əks olunur.

şirkətin yaxın gələcəkdə fəaliyyətini davam etdirəcəyini nəzərdə tutan fəaliyyətin davamlılığı Prinsipi və rəhbərliyin öz fəaliyyətini dayandırmağa nə planları, nə də ehtiyacı var.

MHBS-ə uyğun olaraq hesabatlarla 4 hesabat daxil edilməlidir:

Maliyyə vəziyyəti hesabatı: bu da balans adlanır. BMHS balans komponentlərinin bir-biri ilə necə qarşılıqlı əlaqələrinə təsir göstərir.

Ümumi gəlir hesabatı: Bu, bir forma ola bilər və ya onu MHBS-in mənfəət və zərər hesabatına və əmlak və avadanlıq da daxil olmaqla, digər gəlirlər hesabatına bölmək olar.

Kapital dəyişiklikləri hesabatı: həmçinin bölüşdürülməmiş mənfəət hesabatı kimi tanınır. Bu, həmin maliyyə dövrü üçün mənfəətdə dəyişiklikləri əks etdirir.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat: bu hesabatda şirkətin bu dövr üçün maliyyə əməliyyatları yekunlaşdırılır və pul vəsaitlərinin hərəkəti əməliyyat fəaliyyəti, investisiyalar və maliyyələşdirmə axınlarına bölünür. Bu əsas hesabatlara əlavə olaraq, şirkət həmçinin hesab siyasətinin xülasəsi ilə ərizə təqdim etməlidir. Tam Hesabat Tez-tez mənfəət və zərərdə dəyişiklikləri göstərmək üçün əvvəlki hesabatla müqayisədə nəzərdən keçirilir. Ana şirkət öz törəmə şirkətlərindən hər biri üçün ayrı-ayrı hesabatlar, eləcə də Birləşmiş maliyyə hesabatları və MHBS yaratmalıdır.

MHBS və Amerika standartlarının müqayisəsi (GAAP)

Maliyyə nisbətinin hesablanmasına təsir edən digər ölkələrin Mühasibat uçotu standartları ilə MHBS arasında fərqlər var. Məsələn, MHBS gəlirin müəyyənləşdirilməsində elə də ciddi deyil və şirkətlərə gəlirləri tez bildirməyə imkan verir, buna görə də bu sistem çərçivəsində balans daha yüksək gəlir axınını göstərə bilər. MHBS həmçinin xərclərə digər tələblərə də malikdir: Məsələn, əgər

şirkət gələcək üçün işləməyə və ya investisiyalara pul sərf edirsə, o mütləq onları xərc kimi göstərməməlidir (yəni onları kapitallaşdırmaq olar).

MHBS ilə HAAP arasında daha bir fərq ehtiyatların uçot qaydasını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. FIFO və LİFO: səhmlərinin izləmək üçün iki yol var. FIFO əvvəlki ehtiyatların satışından əvvəl ən son Səhmdar vahidinin satılmadığını bildirir. LİFO ən son fond vahid ilk satılacaq deməkdir. MHBS LİFO-nu qadağan edir, Amerika və digər standartlar iştirakçılara sərbəst şəkildə istifadə etməyə imkan verir.

BMHS Avropa Birliyində onları bütün qitəyə yaymaq niyyəti ilə yaranmışdır. Maliyyə hesabatlarının "ümumi dili" bütün dünyada əlaqələri genişləndirməyə imkan verdi, çünki fikir tez bir zamanda bütün dünyada yayılmışdır. Birləşmiş Ştatlar hələ BMHS-ni qəbul etməyib, çünki çoxları Amerika OPB-ni "qızıl standart" hesab edirlər. Bununla belə, BMHS daha global norma halına gəldiyinə görə, SEC, MHBS-in Amerika investisiya təcrübəsinə uyğun olması barədə qərar qəbul edərsə, vəziyyət dəyişə bilər.

Hazırda təxminən 120 ölkə MHBS-dən istifadə edir və onların 90-ı şirkətlərin hesabatlılığının BMHS tələblərinə uyğun olaraq tam şəkildə təqdim edilməsini tələb edir.

MHBS MHBS Fondu tərəfindən dəstəklənir. BMHS Fondunun (İFRS) missiyası - "bütün dünyada maliyyə bazarlarında şəffaflıq, hesabatlılıq və səmərəliliyin təmin edilməsi". BMHS Fondu (İFRS) maliyyə hesabatlarının standartlarını nəinki təmin edir və ona nəzarət edir, həm də praktiki tövsiyələrdən kənara çıxanlara müxtəlif təklif və tövsiyələr verir.

MHBS-ə keçidin məqsədi beynəlxalq tutuşdurmaları maksimum sadələşdirməkdir. Bu çətinidir, çünki hər bir ölkənin öz qaydaları var. Məsələn, ABŞ GAAP Kanada GAAP-dan fərqlənir. Bütün dünyada mühasibat uçotu standartlarının sinxronizasiyası beynəlxalq mühasibat uçotu cəmiyyətində davamlı bir prosesdir.

MHBS-ə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının transformasiyası

Maliyyə hesabatlarının MHBS-in tələblərinə uyğun hazırlanmasının əsas üsullarından biri transformasiyadır.

MHBS-ə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının transformasiyasının əsas mərhələləri:

Uçot siyasətinin işlənilib hazırlanması;

Funksional valyuta və valyuta nümayəndəliyi seçimi;

İlkin balansların hesablanması;

Transformasiya modelinin hazırlanması;

Mühasibat uçotuna daxil edilmiş törəmə, assosiasiya, əlaqəli və birgə müəssisələrin müəyyən edilməsi məqsədi ilə şirkətin korporativ strukturunun qiymətləndirilməsi;

Şirkətin biznes xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və transformasiya düzəlişlərini hesablamaq üçün lazım olan məlumatların toplanması;

Maliyyə hesabatlarının Milli Standartlar üzrə MHBS-ə qədər yenidən qruplaşdırılması və yenidən təsnifləşdirilməsi.

1.2. Özəl və dövlət müəssisələrində maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi

İstər özəl və istərsə də dövlət müəssisənin maliyyə hesabatlarını həm zaman (bir sıra hesabat dövrləri üzrə), həm də digər müəssisələrin maliyyə hesabatları ilə müqayisə etmək üçün təqdim etdiyi qaydalar formalaşdırmaqdan ibarətdir.

MHBS (IAS) 1 maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsinə dair tələbləri müəyyən edir, onun tərkibinə dair göstərişləri ehtiva edir, həmçinin hesabatların məzmununa dair minimal tələbləri müəyyən edir.

MHBS-in (IAS) 1-ci müddəaları MHBS-ə uyğun olaraq təqdim edilmiş ümumi təyinatlı maliyyə hesabatlarına aiddir.

BMHS (IAS) 1 tələbləri aralıq maliyyə hesabatlarına şamil edilmir. MHBS (IAS) 1 konsolidasiya edilmiş və ya ayrı-ayrı maliyyə hesabatı təşkil edib-etməməsindən asılı olmayaraq, bütün təşkilatlar tərəfindən tətbiq edilir.

Maliyyə hesabatları-müəssisələrin maliyyə vəziyyəti və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında informasiyanın strukturlaşdırılmış təsviridir. Maliyyə hesabatlarının məqsədi maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticələri və qərar qəbul edərkən şəxslərin geniş dairəsi üçün faydalı ola biləcək pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında məlumatları təqdim etməkdən ibarətdir.

Maliyyə hesabatları da Müəssisə Resurslarının İdarə Olunması rəhbərliyinin fəaliyyətinin nəticələrini göstərir. Bu məsələnin həlli üçün maliyyə hesabatları müəssisə haqqında aşağıdakı məlumatları təqdim edir:

- ✓ aktivlər;
- ✓ öhdəliklər;
- ✓ kapital;
- ✓ mənfəət və zərər, o cümlədən gəlir və xərclər;
- ✓ kapital sahibləri kimi fəaliyyət göstərən sahibkarlar arasında bölüşdürmədən daxilolmalar;
- ✓ pul vəsaitlərinin hərəkəti.

Qeydlərdə göstərilmiş informasiya ilə yanaşı, qeyd olunan məlumatlar maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinə təşkilatın pul vəsaitlərinin hərəkətini proqnozlaşdırmağa, pul vəsaitlərinin hərəkətinin başvermə müddətini və dərəcəsini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Maliyyə hesabatlarının tam siyahısı daxildir:

- 1) dövr sonuna maliyyə vəziyyəti hesabatı (mühasibat balansı);
- 2) dövr üzrə ümumi gəlir hesabatı (mənfəət və Zərər Hesabatı);
- 3) dövr ərzində Kapital dəyişiklikləri haqqında hesabat;
- 4) dövr üçün pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;
- 5) uçot siyasətinin əsas müddələrinin əks olunduğu qeydlər və əlavə izahatlar verilmişdir;

6) müəssisənin uçot siyasətini retrospektiv şəkildə tətbiq etməyə başladığı və ya maliyyə hesabatlarının müddələrinə dair yeni, retrospektiv hesabat hazırladığı və ya maliyyə hesabatlarında mövqelərini yenidən təsnif etdiyi zaman ən erkən müqayisəli dövrün əvvəlinə olan maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat. Müəssisə, MHBS (IAS) 1-də istifadə olunmaqla yanaşı, digər hesabat adlarından da istifadə edə bilər.

Müəssisə bütün maliyyə hesabatlarını tam maliyyə hesabatlarında təqdim etməlidir. Müəssisə gəlir və xərc komponentlərini ya ümumi gəlir hesabatının bir hissəsi və ya ayrı-ayrı mənfəət və zərər hesabatında təqdim edə bilər. Mənfəət və zərər haqqında hesabat təqdim edildikdə, bu hesabat maliyyə hesabatlarının tam dəstəsinin bir hissəsidir və birbaşa ümumi gəlir haqqında hesabatdan əvvəl təqdim edilməlidir.

Auditor rəyi məcburi deyil, istifadəçilərə hesabat göstəricilərinin düzgünlüyünün səviyyəsini müstəqil şəkildə təsdiq edir.

Maliyyə hesabatlarından başqa, bir çox müəssisələr təşkilatın fəaliyyətinin əsas maliyyə nəticələrinin, maliyyə vəziyyətinin, həmçinin hesabatların formalaşdırılmasında nəzərə alınmalı olan qeyri-müəyyənlik amillərinin

xarakteristikası verilən rəhbərlik tərəfindən hazırlanmış maliyyə icmalını təqdim edirlər.

Belə bir Hesabatla baxış daxil ola bilər:

-maliyyə nəticələrini, o cümlədən təsərrüfat şəraitindəki dəyişiklikləri və onların nəticələrini müəyyən edən əsas amillər; əldə olunmuş səviyyənin qorunub saxlanmasına və işin səmərəliliyinin daha da artırılmasına yönəlmiş investisiya və dividend siyasəti;

-maliyyə mənbələri və öz və cəlb edilmiş vəsaitlərin nisbəti;

-IFRS uyğun olaraq maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatda əks olunmayıb resursları.

Bir çox təşkilatlar, məsələn, təbiəti mühafizə tədbirləri, əlavə dəyər, xüsusilə ekoloji amillərin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi sahələrdə, eləcə də işçilərin əhəmiyyətli bir istifadəçi qrupu kimi nəzərdən keçirildiyi hallarda, digər hesabat növlərini də təqdim edirlər. Maliyyə hesabatı çərçivəsindən kənar təqdim olunan hesabatlar MHBS sahəsinə aid deyil.

Özəl və dövlət müəssisələrində maliyyə hesabatları tərtib edərkən bu qaydalara riayət edilməlidir:

-hesabat dövründə aparılan bütün təsərrüfat əməliyyatları, eləcə də inventarlaşdırmanın nəticələri tamamilə əks etdirilməlidir;

-analitik uçot məlumatları Hər ayın birinci sayına görə sintetik uçot hesablarının dövriyyələrinə və qalıqlarına uyğunlaşdırılmalıdır;

-maliyyə hesabatlarının və balansların göstəriciləri sintetik və analitik uçotun məlumatlarına eyni olmalıdır;

-giriş balansının məlumatları təsdiq edilmiş yekun balansının məlumatları ilə üst-üstə düşməlidir. Əgər hesabat dövründə dəyişikliklər olmuşdursa, bunun səbəblərini izah etmək lazımdır;

-cari və ya keçən ilin hesabatlarında təhrif aşkar edildikdə, müvafiq hesabat dövrünün hesabat hesabatlarında dəyişikliklər edilir;

-bəraət almış sənədlərin və ya onlara bərabər tutulan texniki informasiya daşıyıcılarının lazımi qaydada tərtibatını həyata keçirmək.

Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının məlumatlarının düzgünlüyünü təmin etmək məqsədi ilə müəssisələr aktiv və öhdəliklərin inventarlaşdırılmasını ildə bir dəfədən az olmayaraq həyata keçirməlidirlər.

Əmlakın inventarlaşdırılmasının nəticələri birləşmə İdarəsi, debitorlar və kreditorlar ilə hesablaşmalar isə hesablaşmaların uzlaşdırılması aktı ilə rəsmiləşdirilir. İntentarlaşdırma zamanı aşkar edilmiş əmlakın faktiki mövcudluğunun Mühasibat uçotu məlumatları ilə uyğunsuzluğu aşağıdakı qaydada tənzimlənir:

-artıqlar müəssisənin gəlirinə daxil edilməli və köçürülməlidir;

-müəyyən edilmiş təbii azalma normaları çərçivəsində qiymətlərin azalması (itirilməsi) müəssisənin xərclərinə silinir;

-çatışmamazlıq, həmçinin təbii azalmanın normalarından artıq itkilər günahkar şəxslərə aiddir (döyüş, korlanma və dəyərlərin sınması).

İntentarlaşdırma nəticələri inventarlaşdırmanın başa çatdığı ayın uçotunda və hesabatlarında əks olunmalıdır.

İllik maliyyə hesabatlarını tərtib etməzdən əvvəl, balansın bütün maddələrinin inventarlaşdırılması istisna olmaqla, tələb olunur:

-sexlərdən (şöbələrdən), anbarlardan, hesabat verilən şəxslərdən və s. sənədlərin mühasibatlığa tam daxil olmasını təmin etsin.;

-hesabat dövründə bütün xərcləri istehsal olunmuş və satılan məhsulların (işlərin, xidmətlərin) maya dəyərinə daxil etmək);

-tam dövr xərcləri nəzərə əks etdirir;

-şübhəli borclar və digər ehtiyatlar üzrə istifadə edilməmiş ehtiyatın qalıqlarını sil;

-bu hesabat dövrünə düşən gələcək dövrlərin gəlir və xərclərinin müvafiq məbləğlərinin silinməsi;

Əsas kitabın və digər qeydlərin (maşınogramların) sübut edilmiş məlumatları mühasibat balansının və maliyyə hesabatlarının digər formalarının doldurulması üçün əsas kimi xidmət edir.

Təşkilat maliyyə hesabatlarından və qeydlərdən hər birini aydın şəkildə ayırmalı və onları eyni sənəddə olan digər məlumatlardan ayırmalıdır. Bundan əlavə, təşkilat aşağıdakı məlumatları qeyd edir və təqdim olunan məlumatları anlamaq üçün zəruri olan hallarda təkrar edir:

- ✓ keçmiş hesabat dövrünün sonundan etibarən baş verən təşkilatın adı və onun adında hər hansı dəyişiklik;
- ✓ maliyyə hesabatlarının ayrı bir təşkilat və ya təşkilatlar qrupunu əhatə etdiyini göstərmək;
- ✓ hesabat dövrünün bitmə tarixi və maliyyə hesabatları ilə əhatə olunan dövr;
- ✓ valyuta hesabatı;
- ✓ maliyyə hesabatlarında məbləğləri təqdim edərkən istifadə olunan yuvarlaqlaşdırma dərəcəsi uyğun olduğu yerdə.

Aparlan maliyyə hesabatı elementlərinin qiymətləndirilməsi - bu elementlərin Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarında tanındığı və qeydə alındığı pul məbləğlərinin müəyyən edilməsi. Mühasibat metodları və maliyyə hesabatlarının elementlərinin tanınması qaydaları Qazaxıstan Respublikasının Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı haqqında qanunvericiliyinin beynəlxalq standartlara və tələblərinə uyğun olaraq müəyyən edilir.[2]

Mühasibat balansı müəyyən bir tarixdən etibarən subyektin aktivlərini, öhdəliklərini və kapitalını təqdim edir.

Balans hesabatı, aşağıdakı məbləğlər daxil olmalıdır:

- ✓ pul vəsaitləri və pul ekvivalentləri;
- ✓ ticarət və digər debitor borcları;
- ✓ maliyyə aktivləri;
- ✓ səhmlər;
- ✓ əsas vəsaitlər;

- ✓ qeyri-maddi aktivlər;
- ✓ bioloji aktivlər;
- ✓ pay iştirakı metodu ilə nəzərə alınan investisiyalar;
- ✓ satış üçün nəzərdə tutulan uzunmüddətli aktivlərin və xaricolmalar üzrə qruplara daxil olan və satış üçün nəzərdə tutulan kimi təsnif edilən aktivlərin yekun məbləği;
- ✓ ticarət və digər kreditor borcları;
- ✓ maliyyə öhdəlikləri;
- ✓ cari vergilər üzrə öhdəliklər və aktivlər;
- ✓ təxirə salınmış vergi öhdəlikləri və təxirə salınmış vergi aktivləri;
- ✓ xaricolma qruplarına daxil edilmiş öhdəliklər, satış üçün tutulan kimi təsnif edilir.
- ✓ şərti öhdəliklər;
- ✓ Ana təşkilatın səhmdarlarının kapitalından ayrı təqdim edilən azlığın payı;
- ✓ Ana təşkilatın səhmdarlarına aid edilən kapital.

Mənfəət və zərər haqqında hesabat dövr ərzində tanınmış gəlir və xərclərin bütün maddələrini əhatə etməlidir

Mənfəət və zərər haqqında hesabat aşağıdakı məbləğləri daxil etməlidir:

- ✓ gəlir;
- ✓ maliyyələşdirmə xərcləri;
- ✓ assosiasiya Təşkilatına investisiyalardan mənfəət və zərər payı və pay iştirakı metodu ilə nəzərə alınan birgə fəaliyyət;
- ✓ vergilərin ödənilməsi xərcləri;
- ✓ aktivlərin satılması və ya xaric edilməsi xərcləri çıxılmaqla, ədalətli dəyərin qiymətləndirilməsi zamanı tanınmış vergilərdən sonra dayandırılmış fəaliyyətdən və digər gəlirlərdən və ya zərərdən sonra xalis mənfəət və ya zərərdən yaranan yekun məbləği təşkil edən vahid məbləğ;
- ✓ mənfəət və zərər.

Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat dövr ərzində mənfəət və ya zərər, dövr ərzində kapitalın tərkibində birbaşa tanınmış gəlir və xərclərin

maddələrindən, dövr ərzində uçot siyasətində səhvlərin və dəyişikliklərin düzəlişlərinin təsirindən və subyektin kapital sahiblərinin istehsal etdiyi investisiya məbləğinin saxlandığı Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat formatından və dövr ərzində onlara ödədiyi dividendlərin və digər bölüşdürmələrin məbləğindən asılı olaraq ibarətdir.

Təşkilat hesabat özü birbaşa göstərən, Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat təqdim edir:

- ✓ dövr üçün mənfəət və zərər;
- ✓ Hər gəlir və xərcləmə maddəsi dövr üçün;
- ✓ dövr üçün gəlir və xərclərin ümumi məbləği;
- ✓ kapitalın hər bir komponenti üzrə uçot siyasətində dəyişikliklərin və səhvlərin düzəldilməsinin təsiri.[5]

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat subyektin pul vəsaitində və pul vəsaitlərinin ekvivalentlərində əməliyyat, investisiya və maliyyə fəaliyyətindəki dəyişikliklərə dair bu cür dəyişikliklər bölməsi olan dövr ərzində dəyişikliklər barədə məlumatları özündə əks etdirir.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda təşkilat əməliyyat fəaliyyətinə, investisiya və maliyyə fəaliyyətinə aidiyyəti üzrə təsnif edilən dövr ərzində pul vəsaitlərinin hərəkətini göstərir.

Təşkilat pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında əməliyyat fəaliyyətindən istifadə edərək və ya hesabat verməlidir:

1) Ümumi pul vəsaitlərinin və ödənişlərin əsas növləri haqqında məlumatların açıqlandığı birbaşa metod;

2) mənfəət və ya zərər qeyri-monetar xarakterli əməliyyatların nəticələri, əməliyyat fəaliyyətindən hər hansı təxirə salınmış və ya hesablanmış keçmiş və ya gələcək pul daxilolmaları və ya ödənişlər, investisiya və ya maliyyə fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə bağlı gəlir və ya xərclərin maddələri nəzərə alınmaqla düzəldilən dolayı metod.

Maliyyə hesabatları subyektin maliyyə vəziyyətini, maliyyə fəaliyyətinin nəticələrini və pul vəsaitlərinin hərəkətini obyektiv şəkildə təqdim etməlidir. Etibarlı təqdimat üçün aktivlərin, öhdəliklərin, gəlirlərin və xərclərin tanınması üçün müəyyən edilmiş və meyarlara uyğun olaraq əməliyyatların, digər hadisələrin və halların nəticələrinin ədalətli şəkildə əks etdirilməsi tələb olunur.

Maliyyə hesabatlarına qoyulan əsas tələblər: hesablama metodundan istifadə və təşkilatın fasiləsiz fəaliyyəti.

Qarşıya qoyulmuş vəzifəni yerinə yetirmək üçün maliyyə hesabatları hesablama metoduna əsasən tərtib olunmalıdır. Bu metoda əsasən, sövdələşmələrin və digər hadisələrin nəticələri onların baş verməsi zamanı tanınır (pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin alınması və ya ödənilməsi zamanı deyil) və həmin hesabat dövründə nəzərə alınır və onların baş verdiyi hesabat dövrlərinin maliyyə hesabatlarında əks olunur. Hesablama metodu üzrə tərtib edilmiş maliyyə hesabatları istifadəçiyə yalnız pul vəsaitlərinin ödənilməsi və alınması ilə bağlı keçmiş əməliyyatlar barədə deyil, həm də gələcəkdə pul vəsaitlərinin ödənilməsi öhdəlikləri və gələcəkdə əldə ediləcək pul vəsaitlərini təqdim edən resurslar haqqında məlumat verir. Beləliklə, iqtisadi qərarlar qəbul edərkən istifadəçilər üçün son dərəcə vacib olan keçmiş əməliyyatlar və keçmiş hadisələr haqqında məlumatları təmin edirlər.

Maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı rəhbərlik təşkilatın gələcəkdə fəaliyyətini davam etdirmək imkanını müəyyənləşdirməlidir.

Maliyyə hesabatları adətən təşkilatın fəaliyyət göstərdiyi və hesabat dövründən sonrakı 12 ay ərzində ən azı fəaliyyət göstərəcəyi ehtimalına əsaslanır.

Rəhbərliyin şirkətin fəaliyyətini davam etdirmək və öhdəliyi icra etmək imkanları barədə ciddi şübhələri varsa, bu fakt hesabatlarda açıqlanmalıdır. Bu zaman maliyyə hesabatları başqa əsasda hazırlana bilər, bu halda istifadə olunan sistemin seçilməsinin əsaslandırılması lazımdır. Maliyyə məlumatlarının hesabatlardakı doğru və etibarlı bir şəkildə təqdim edilməsi, mahiyyətin forma üzərində üstünlük təşkil etməsi kimi əsas fərziyyənin yerinə yetirilməsini tələb

edir. İqtisadi əməliyyatlar və hadisələri əks etdirərkən, yalnız hüquqi forma deyil, onların iqtisadi mahiyyətini nəzərə almalıyıq. Məsələn, şirkət müvafiq sənədlərdə hüquqi mülkiyyət hüququnun keçməsinə göstərməklə öz aktivini satmış və bu zaman həmin şirkətə həmin aktivdən gələcək iqtisadi səmərəni istifadə etməyə davam etmək hüququ verən Saziş mövcud ola bilər. Bu halda, satış faktının hesabatına əks olunması Mövcud müqaviləni etibarlı şəkildə təqdim etməyəcəkdir. Keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında balans. Təcrübədə tez-tez keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq və ya kompromis lazımdır. Təcrübədə tez-tez keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq və ya kompromis lazımdır. Ümumiyyətlə, məqsəd maliyyə hesabatlarının əsas məqsədlərini yerinə yetirmək üçün xüsusiyyətlər arasında müvafiq nisbətə nail olmaqdır. Müxtəlif hallarda xüsusiyyətlərin nisbi əhəmiyyəti peşəkar mühakimə məsələsidir. Belə hesab etmək olar ki, əsas keyfiyyət xarakteristikalarının və müvafiq mühasibat standartlarının tətbiqi, adətən, maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətin nəticələri və şirkətin maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər barədə məlumatın düzgün və obyektiv mənzərənin və ya qərəzsiz təqdim edilməsinin müəyyənləşdirilməsinə cavab verən maliyyə hesabatlarının tərtib olunmasını təmin edir.

FƏSİL II. Dövlət müəssisələrində BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının əsasları

2.1. Dövlət müəssisələrində maliyyə hesabatlarının əsasları

Dövlət müəssisələrində müqayisə edilə bilən məlumatı açıqlayan müəssisə, maliyyə vəziyyəti haqqında ən azı iki hesabat, digər iki hesabat və müvafiq qeydlər təqdim etməlidir. Müəssisə uçot siyasətini retrospektiv tətbiq etdikdə və ya maliyyə hesabatlarında retrospektiv qaydada yenidən nəzərdən keçirdikdə və ya maliyyə hesabatlarında mövqelərini yenidən təsnif etdikdə, ən azı üç maliyyə vəziyyəti hesabatı, digər iki hesabat və müvafiq qeydlər təqdim etməlidir.

Müəssisə maliyyə vəziyyətinə dair hesabatları təqdim edir:

- 1) cari dövrün sonu;
- 2) əvvəlki dövrün sonu (cari dövrün başlanğıcı ilə üst-üstə düşən);
- 3) ən erkən müqayisəli dövrün başlanğıcı.

Əvvəlki dövr üzrə maliyyə hesabatlarında təqdim olunan təsviri məlumat cari dövrdə də əhəmiyyətli ola bilər.

Obyektlərin maliyyə hesabatlarında təqdim edilməsi formatına düzəliş edildikdə, əvvəlki hesabat dövrləri üzrə müqayisəli məlumatların təsnifatı dəyişdirilməlidir.

Hesabat dövrləri üzrə məlumatların tutuşdurulması proqnozlaşdırma məqsədləri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bəzi hallarda cari hesabat dövrünün məlumatlarına müqayisəliliyi təmin etmək üçün müqayisəli informasiyanı yenidən təsnifləşdirmək mümkün olmur.

Ümumi məlumat. İstifadəçilərin biznesin və mühasibat uçotunun müəyyən səviyyədə başa düşülməsi ehtimal olunur, lakin onların fəaliyyətinin hərtərəfli biliklərinin olması gözlənilmir. Maliyyə hesabatlarında açıqlanmalı olan təfərrüatların və izahatların verilməsi buna əsaslanmalıdır. Hesabat məlumatları ya birbaşa maliyyə vəziyyəti, mənfəət və zərər haqqında hesabat, Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat, pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat və ya

qeydlərdə açıqlanır. Mühasibat uçotu sisteminin islahatının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən hesabatın yaradılması (idarəetmədə və maliyyə və iqtisadi təhlildə faydalılıq)

- xarici investora başa düşülən (və müvafiq olaraq, onların cəlb edilməsinə kömək edən) hesabatın yaradılması.

Buna görə də maliyyə hesabatlarının təkmilləşdirilməsi məsələləri MHBS-ə uyğun olaraq mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarında formalaşan məlumatların keyfiyyətinin, şəffaflığının və tutuşdurulmasının artırılmasıdır. Buna görə də aşağıdakı istiqamətlərdə Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı sisteminin gələcək inkişafını təmin etmək lazımdır:

- mühasibat uçotunun təşkili və aparılması, maliyyə hesabatlarının auditi ilə məşğul olan mütəxəssislərin hazırlanması və yenidən hazırlanması;

- kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi qaydasının sadələşdirilməsi;

- beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının tənzimlənməsi sisteminin dəyişdirilməsi;

- Mühasibat uçotu və auditin inkişafı üzrə beynəlxalq prosesdə iştirak.

- BMHS üzrə hazırlanmış maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinə nəzarət sahəsinin genişləndirilməsi.

Maliyyə hesabatlarının müəyyən edilməsi. Digər məlumatlarla bir sənəddə təqdim edilən maliyyə hesabatları aydın şəkildə müəyyənləşdirilməlidir- ayrılmalıdır. Bundan əlavə, istifadəçilərə MHBS-in tələblərinə cavab verən məlumatları və digər məlumatları fərqləndirmək imkanı verilməlidir. Maliyyə hesabatlarının hər bir komponenti aydın şəkildə müəyyən edilməlidir. Bundan başqa, hesabat məlumatlarının adekvat başa düşülməsinin formalaşdırılması məqsədi ilə aşağıdakı məlumatları əyani şəkildə təqdim etmək (və zəruri hallarda təkrar etmək) lazımdır:

-maliyyə hesabatlarını tərtib edən müəssisənin adı, habelə əvvəlki hesabat dövrünün sonundan baş verən bütün dəyişikliklər;

-hesabatın ayrıca və ya konsolidə edilmiş olub-olmamasını göstərmək;

-maliyyə hesabatlarının bu komponenti üçün daha məqbul olduğundan asılı olaraq, hesabat dövrünün bitmə tarixi və ya maliyyə hesabatlarında əks olunan dövr;

-hesabat valyutası;

-maliyyə hesabatlarının yuvarlaqlaşdırma dərəcəsi.

Göstərilən məlumat adətən hesabat komponentinin titul vərəqəsində təqdim edilir və qısaldılmış adlarda Növbəti səhifələrdə təkrarlanır. Ən yaxşı formatı müəyyən etmək üçün peşəkar qərar lazımdır.

Maliyyə hesabatlarının elektron formada təqdim edilməsi zamanı ayrı-ayrı səhifələrə bölünmə heç də həmişə istifadə olunmur. Belə olan halda yuxarıda göstərilən məlumatlar informasiyanın lazımi səviyyədə başa düşülməsini təmin etmək üçün lazım olan tezliklə göstərilir.

Milli Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun aparılması məqsədilə iqtisadiyyatın bütün sahələri formalaşma yoluna qədəm qoymuşdur. Son illər ölkəmizdə mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatlarının islahatı ilə bağlı böyük işlər görülmüşdür. Maliyyə hesabatlarının məqsədi fərdi sahibkarların və təşkilatların maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətinin nəticələri və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər barədə maraqlı şəxslərin dolğun və düzgün informasiya ilə təmin edilməsidir.

Hesabat məlumatları təchizatçılar, alıcılar, kreditorlar, bu və potensial investorlar, işçilər, habelə nazirliklər, idarələr, ümumi ictimaiyyət üçün maraq doğurur. Maliyyə hesabatları investisiya siyasətinin hazırlanması və kreditlərin verilməsi üzrə qərarların qəbul edilməsi, müəssisənin gələcək pul vəsaitlərinin hərəkətinin qiymətləndirilməsi, müəssisənin resurslarının və öhdəliklərinin qiymətləndirilməsi və onun rəhbər orqanlarının fəaliyyəti üçün zəruri olan məlumatları ehtiva edir.

Onun göstəriciləri müvafiq valyutanın minlərlə (və ya milyonlarla) vahidində təqdim edildikdə bəzən maliyyə hesabatları daha aydın olur. Yuvarlaqlaşdırma dərəcəsi haqqında məlumat eyni zamanda verildikdə və əhəmiyyətli məlumatlar qaçırılmadıqda bu mümkündür.

Hesabat tərtibatının dövriliyi. Maliyyə hesabatları ən azı hər il təqdim edilməlidir. Hesabat dövrünün bitmə tarixi dəyişdikdə və illik maliyyə hesabatı bir ilə nisbətən daha uzun (və ya daha qısa) dövr üçün təqdim edildikdə təşkilat aşağıdakı məlumatları (əhatə olunan dövrə əlavə olaraq) açıqlamalıdır:

-daha uzun (və ya daha qısa) müddətin istifadəsini şərtləndirən səbəblər;

-maliyyə hesabatlarında müqayisəli məlumatların tam müqayisə edilə bilməyəcəyini göstərir.

Belə formalar aşağıdakılardır:

- ✓ mühasibat balansı;
- ✓ mənfəət və zərər haqqında hesabat;
- ✓ pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;
- ✓ Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat.

Maliyyə hesabatları bir-birinə bağlıdır, çünki onlar eyni iqtisadi həyat faktlarının müxtəlif aspektlərini əks etdirirlər.

2.2. BMHS uyğun konselidesiya olunan maliyyə hesabatları

Bazar iqtisadiyyatının atributlarından biri də təsərrüfat fəaliyyətinin daimi inteqrasiyası və dezinteqrasiyasıdır. İnteqrasiya formaları müxtəlifdir, onlardan biri korporativ qrupdur. Qrupun hər bir üzvü tam hüquqi müstəqilliyə malik olmaqla qrupun digər iştirakçıları ilə maliyyə və təsərrüfat qarşılıqlı əlaqədədir. Beləliklə, korporasiyaya daxil olan hər bir şirkət müstəqil uçot aparmalı və maliyyə hesabatlarını tərtib etməlidir. Bununla yanaşı, təkrar Qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyəti prosesinin fəallaşdırılması və onun əsasnaməsinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə törəmə şirkətləri olan şirkətlər Holding (ana) şirkəti haqqında məlumatlardan və birləşdirilmiş uçot məlumatlarını da daxil edən korporativ qrupun illik hesabatını tərtib etmək məqsədəuyğundur

Xüsusi metodlarla korporativ qrupun yaradılması prosesini özündə əks etdirən maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin korporativ konsentrasiyası daim bazar iqtisadiyyatı şəraitində mövcuddur. Korporativ qrup (korporasiya) hüquqi şəxs olmayan və bir holdinqdən və onun bütün törəmə şirkətlərindən ibarət olan müəssisələrin birliyidir. Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə Holding (ana) şirkəti olan digər şirkət tərəfindən nəzarət edilən törəmə şirkət (müəssisə) sayılır.

Holding (ana) şirkəti-törəmə şirkət olan bir və ya bir neçə şirkətin fəaliyyətinə nəzarət edən şirkətdir (Səhmdar Cəmiyyətidir). Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəzarəti altında müəyyən edilmiş meyarlara cavab verən həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə xarakterli istənilən nəticələrin əldə edilməsi məqsədi ilə şirkətin fəaliyyətinə şərtsiz və ya dolaylı yolla dominant təsir üsullarının və vasitələrinin məcmusu başa düşülür.

Fəaliyyətə şərtsiz nəzarət meyarı - Holding şirkətinin törəmə şirkətin 50% - dən çox səsə malik olmasıdır. Fəaliyyətin dolaylı nəzarəti meyarları o halda tətbiq edilir ki, holding şirkəti törəmə şirkətin səslərinin 50% - dən çox olmayan hissəsinə sahib olsa da, onun fəaliyyətinə üstünlük verən təsir göstərmək imkanlarına və vasitələrinə malikdir:

- holding şirkəti üçün törəmə şirkətin fəaliyyətinə dair taktiki və strateji qərarlar qəbul edərkən həlledici səs hüququnu nəzərdə tutan digər səhmdarlarla xüsusi razılaşma;

- törəmə şirkətin Direktorlar Şurasının (icraçı direktoratın) struktur və şəxsi tərkibini müəyyən etmək hüquqları;

- holding şirkəti üçün törəmə şirkətin cari maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini müəyyən etmək hüququnu nəzərdə tutan digər səhmdarlarla xüsusi razılıq.

Korporativ qrupun yaradılması bir müəssisənin fəaliyyətinə digər müəssisənin fəaliyyətinə nəzarətin əldə edilməsi üsullarından ibarət xüsusi metodlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlara kapitalın birləşdirilməsi metodu və səhmlər paketinin alınması metodu daxildir.

Kapitalın birləşdirilməsi üsulu-şirkət üzərində nəzarətin əldə edilməsi və Holding şirkətinin səhmlərinə səhmlərin mübadiləsi yolu ilə onun törəmə qismində korporativ qrupa daxil edilməsi üsuludur. Metodun həyata keçirilməsi səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən edilmiş bir sıra şərtlərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Bu şərtlər, dövlətin biznes konsentrasiyasının əməliyyatları üzrə maraqlarına riayət olunmasını nəzərə alaraq, mümkün qədər müəyyənləşdirilməlidir. Məsələn, ABŞ-da bu metod yalnız o halda tətbiq edilməyə icazə verilir ki, əqd birləşdirilmiş firmaların xarakteristikasına, birləşmənin həyata keçirildiyi üsullara, yaxın illər üçün qrupun ümumi fəaliyyət şərtlərinə aid on iki tələblərə cavab versin (şərtlərdən biri, məsələn, törəmə şirkətin səhmlərinin 90% - dən az olmayan hissəsinin alınmasını nəzərdə tutur).

Kapitalın birləşdirilməsi metodunun əsas xüsusiyyətləri:

- törəmə şirkətin aktivləri uçot qiymətlərində qiymətləndirilir;

- bölüşdürülməmiş mənfəət və birləşdirilmiş şirkətlər üzrə emissiya gəlirləri yekunlaşdırılır;

- şirkətlərin birləşdirilməsi ilə bağlı əməliyyatın keçirilməsi xərcləri dərhal cari dövrün xərcləri üçün silinir.

Səhmlər paketinin alınması metodu şirkət üzərində nəzarətin əldə edilməsi və onun səhmlərini razılaşdırılmış qiymətlərlə əldə etməklə onun törəmə kimi korporativ qrupa daxil edilməsi üsuludur. Bir korporativ qrup yaratmaq zaman bu üsul əsas deyil. Bununla birlikdə, bir törəmə şirkətin aktivləri bir qrupda birləşmə prosesində, bir qayda olaraq, bazar qiymətləri ilə qiymətləndirilir və konsolidə edilmiş hesabatlarda yeni məqalələr - junoritis və gudville görünür.

Maynoriti (digər sahibləri) - korporativ qrupa münasibətdə üçüncü şəxslər kimi çıxış edən və onların fəaliyyətinə nəzarət etməyə imkan verməyən qrupun aktivlərində və törəmə şirkətlərinin cari mənfəətlərində payı olan fiziki və ya hüquqi şəxslərdir. Minoritin payı konsolidasiya edilmiş balansda və maliyyə nəticələrinə dair hesabatda ayrı bir xətt ilə əks olunur.

Qudvill - müəssisənin "dəyər" in şərti dəyər qiymətləndirilməsi, müəssisənin vahid tam və ümumi bazar dəyəri ilə təcrid olunmuş hesab edilən bütün aktivlərin dəyəri arasındakı fərqdır; müvəqqəti və konyunktur parametrlərdən asılıdır, yalnız müəssisənin alqı-satqısı üzrə əməliyyat prosesində müəyyən edilir, həm müsbət, həm də mənfi əlamətlərə görə ola bilər.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı-Holding şirkətinin məcburi qaydada tərtib etdiyi və ana şirkətin bütün törəmə şirkətlərinin hesabatları ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə birləşmiş hesabatlığını özündə əks etdirən korporativ qrupun hesabatıdır. Bu zaman nəzərə alınır ki:

- konsolidasiya edilmiş hesabat hüquqi cəhətdən müstəqil müəssisənin hesabatı deyildir. Onun məqsədi vergi tutulan mənfəətin müəyyən edilməsi deyil, yalnız müəssisələrin korporasiyasına daxil olan bir qrupun fəaliyyəti haqqında ümumi təsəvvür əldə etməkdir.;

- konsolidasiya prosesində bütün daxili maliyyə-təsərrüfat əməliyyatları eyniləşdirilməli və istisna edilməlidir.

BMHS uyğun Uçot siyasətinin vahid metodoloji prinsiplərindən qrup mühasibat xidmətləri tərəfindən istifadə etmək mümkün olmadıqda və ya istifadə etmək istəmədikdə, bir qayda olaraq, əməliyyatların törəmə şirkətin uçot siyasəti

ilə müəyyən edilən şərtlərdən Holding şirkətinin uçot siyasəti ilə müəyyən edilən şərtlərə transformasiyası cədvəli tərtib edilir. Holding və törəmə şirkətlərin uçot siyasətində əsas fərqlər, eləcə də onların Mühasibat uçotu obyektlərinin və maliyyə nəticələrinin qiymətləndirilməsində müəyyən edilmiş fərqlər bu və ya digər dərəcədə ayrılma dərəcəsi birləşdirilmiş hesabatın müvafiq bölməsində açıqlanır. Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı Holding şirkətinin illik hesabatının tərtib edildiyi normativ tarixə dair bəzi müvəqqəti geriləmə ilə maliyyə ilinin sonunda tərtib edilir. Qrup şirkətlərinin maliyyə ilinin başa çatması tarixləri fərqləndikdə, törəmə şirkət holding şirkətinin maliyyə ilinə uyğun olaraq Aralıq maliyyə hesabatı tərtib etməlidir.

Beləliklə BMHS uyğun konsolidəsiya olunan maliyyə hesabatlarının nəticələrinə baxaq:

Konsolidəsiya edilmiş maliyyə hesabatları istənilən iri korporasiyanın illik mühasibat hesabatının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı-Holding şirkətinin məcburi qaydada tərtib etdiyi və ana şirkətin bütün törəmə şirkətlərinin hesabatları ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə birləşmiş hesabatlığını özündə əks etdirən korporativ qrupun hesabatıdır. Bu zaman nəzərə alınır ki, :

a) konsolidəsiya edilmiş hesabat hüquqi cəhətdən müstəqil müəssisənin hesabatı deyil;

B) konsolidəsiya prosesində bütün daxili maliyyə-təsərrüfat əməliyyatları eyniləşdirilməli və istisna edilməlidir.

Konsolidə edilmiş hesabatın tərtib edilməsi məntiqi şirkətlərin korporativ qrupa birləşməsinin baş verdiyi maliyyə-iqtisadi şərtlərlə müəyyən edilir.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı Holding şirkətinin illik hesabatının tərtib edildiyi normativ tarixə dair bəzi müvəqqəti geriləmə ilə maliyyə ilinin sonunda tərtib edilir.

Konsolidəsiya edilmiş hesabat korporativ qrupun konsolidə edilmiş hesabatının tərkib hissəsidir və ana şirkətin hesabatı ilə birlikdə ona daxil edilir.

Onun istifadəçiləri ilk növbədə ana şirkətin səhmdarları, eləcə də bəzi hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ola bilər.

Konsolidasiya edilmiş hesabat açıq və buna görə də korporasiyanın fəaliyyətində maraqlı olan hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən analitik və Reklam-arayış məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

FƏSİL III. Özəl və dövlət müəssisələrində BMHS uyğun konseldesiya olunan maliyyə hesabatlarının oxşar və fərqlicəhətləri

3.1. Özəl və dövlət müəssisələrində birləşdirilmiş maliyyə hesabatları

Birləşdirilmiş maliyyə hesabatları vahid şirkətin hesabatı kimi təqdim olunan qrupun maliyyə hesabatlarıdır.

Birləşdirilmiş hesabatın mahiyyətinə baxarkən aşağıdakıları qeyd etmək lazımdır:

hesabatın əsas məqsədi-qrupun fəaliyyəti haqqında ümumi təsəvvürün formalaşdırılmasıdır;

konsolidasiya bir qrupa daxil olan təşkilatların hesabat göstəricilərinin sadə bir şəkildə yekunlaşdırılması deyil .

İnvestor şirkətinin sərmayə qoyulan şirkətə təsir dərəcəsinə görə nəzarət və əhəmiyyətli təsir (yəni sərmayə qoyulan şirkətin əməliyyat və maliyyə fəaliyyətinə müəyyən təsir) arasında fərq vardır.

Hesabat məlumatları xarici istifadəçilər tərəfindən təşkilatın fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və təşkilatın özündə iqtisadi təhlil üçün istifadə olunur. Hesabat etibarlı və vaxtında olmalıdır. Orada hesabat göstəricilərinin keçmiş dövrlər üzrə məlumatlarla tutuşdurulması təmin edilməlidir.

Konseldesiya olunan maliyyə hesabatları maliyyə hesabatı bir qrup hüquqi şəxsin maliyyə vəziyyətini və bir qrup təşkilatın hesabat dövründə maliyyə nəticələrini xarakterizə edən bir hesabatdır. Bu, maliyyə məlumatlarının geniş istifadəçilərinə aiddir: investorlar, kreditorlar, analitiklər ,dövlət orqanları (məsələn, vergi xidməti və Statistika Xidməti şəxsində) və s. Bu hesabat növünün məqsədi məlumatlı iqtisadi qərarların qəbul edilməsi üçün istifadəçilərə lazım olan şirkətlər qrupunun maliyyə vəziyyəti və maliyyə nəticələri haqqında tam və düzgün məlumat verməkdir. Konsolidasiya edilmiş hesabatların fərqli xüsusiyyətləri:

- hesabat hüquqi şəxs olmayan şirkətlər qrupu tərəfindən tərtib edilir, halbuki qrupun hər bir şirkəti hüquqi şəxsdir;

- qrupun bütün şirkətləri birbaşa və ya dolayısı ilə bir mülkiyyətçiyə (mülkiyyətçilər qrupuna) məxsusdur);

- hesabatlılıq Şirkətlər Qrupunun fəaliyyətinin maliyyə vəziyyətini və maliyyə nəticələrini vahid təsərrüfat subyekti kimi səciyyələndirir;

- hesabatların hazırlanmasının əsas metodları qrupdaxili əməliyyatları səciyyələndirən məqalələrin inşa olunmuş cəmlənməsi və sonrakı xaric edilməsidir.

"Konsolidasiya edilmiş hesabat haqqında" qanunun layihəsi bir çox hallarda konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatı ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qanun layihəsinə əsasən, şirkətlər qrupu, müəyyən qrupların baş cəmiyyətləri açıq səhmdar cəmiyyətləri və onların qiymətli kağızları Qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçıları vasitəsilə müraciətə yol verildikdə, hər il MHBS-nin müddəalarına uyğun tərtib edilmiş konsolidə edilmiş maliyyə hesabatını təqdim etməlidir. Beləliklə, həmin sənəd BMHS terminlərində "konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı" anlayışına baxmağı təklif edir.

Hal-hazırda konsolidasiya edilmiş (konsolidasiya edilmiş) mühasibat hesabatlarının iki növü mövcuddur:

- icra hakimiyyəti orqanlarının (nazirliklər və idarələr) ümumi mühasibat hesabatları);

- əlaqəli təşkilatlar qrupunun xülasə mühasibat hesabatı.

İcra hakimiyyəti orqanlarının (nazirliklər və idarələr) ümumi mühasibat hesabatları əvvəllər Sosialist iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə tərtib edilmişdir. İcmal hesabatın təyin edilməsi dövlət idarəetmə orqanlarına tabeliyində olan nazirlik və idarələrin fəaliyyətini qiymətləndirmək imkanı vermək idi.

Nazirlik və idarələrin ümumi hesabatları daxil edilmişdir:

- cari xülasə statistik hesabat;
- dövrü xülasə mühasibat hesabatı;
- illik xülasə mühasibat hesabatı.

Hesabat toplusu təşkilatların tabeliyində olan qaydada həyata keçirilib. İcmal hesabat iki metoddan ibarət idi (təşkilatların sahə mənsubiyyətindən asılı olaraq):

- Fabrika-zavod üsulu ilə, hansı ki, icmal hesabat departament tabeçiliyində olan əlamətə görə tərtib edilirdi;

- sənaye üsulu ilə, hansı ki, məcmu hesabat sahə əlamətinə görə tərtib edilirdi.

İcmal hesabat göstəricilərinin əksəriyyəti (məsələn, Məhsulun buraxılış göstəriciləri, işçi heyətinin və əmək haqqı fondlarının sayı, istehsalat xərcləri, mənfəət və zərər və s.) icmal hesabatların göstəricilərinin cəmlənməsi ilə əldə edilirdi. Xülasə hesabatının ayrı-ayrı göstəriciləri həm ümumi məlumatlara, həm də təşkilatların hesabatlarına görə orta və nisbi miqdarların hesablanması yolu ilə müəyyən edilmişdir. Hal-hazırda xülasə hesabat bu cür bəzi dəyişikliklər məruz qalmışdır.

Məsələn, dövlət idarələrini nəzərdən keçirək;

Nazirliklər və idarələr tərəfindən illik ümumi mühasibat hesabatını əsas fəaliyyət üzrə tərtib etmək və təqdim etmək tövsiyə olunur:

- sənaye müəssisələrinin;
- tikinti, quraşdırma, təmir-tikinti, qazma, layihə və axtarış təşkilatları;
- geoloji və topoqrafiya-geodeziya təşkilatları (ekspedisiyalar));
- elmi təşkilatlar;
- maddi-texniki təchizat və satış müəssisələri;
- ticarət və iaşə təşkilatları;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı müəssisələri;

- hesablama mərkəzləri və İnformasiya Hesablama xidmətləri göstərən digər təşkilatlar;

- nəqliyyat müəssisələri;
- avtomobil yollarının təmiri və saxlanması müəssisələri;
- Mənzil-kommunal təsərrüfatı müəssisələri;
- xarici iqtisadi təşkilatlar.

Dövlət icra hakimiyyəti orqanlarının icmal hesabatı icra hakimiyyəti orqanına tabe olan təşkilatların müvafiq hesabatlarını cəmləşdirmək yolu ilə tərtib edilir.

Bundan əlavə, Maliyyə Nazirliyinin 10.07.2000 "büdcə müəssisələrində mühasibat uçotu üzrə təlimat dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında" əmri uyğun olaraq, büdcə vəsaitlərinin baş idarəçiləri olan icra hakimiyyəti orqanları, ümumi aylıq, rüblük və illik mühasibat hesabat onların səlahiyyətində olan müəssisələrin gəlir və xərcləri smetalarının icrası. Gəlir və xərc smetalarının icrası haqqında icmal hesabat tərtib edilərkən, həmçinin tabeliyində olan təşkilatların hesabat göstəricilərinin ümumiləşdirilməsi aparılır. İkiqat hesabdan qaçmaq məqsədi ilə baş sərəncamçının aktivində və həmin hesablar üzrə balansdakı hesab qalıqları onların səlahiyyətində olan müəssisələrin passivindəki balansında qarşılıqlı olaraq istisna edilir. Baş menecerlər öz səlahiyyətlərində olan müəssisələrin gəlir və xərcləri smetalarının icrası barədə icmal aylıq, rüblük və illik mühasibat hesabatını müvafiq olaraq Maliyyə Nazirliyinə və büdcələrini və onların müəyyən etdiyi müddətlərdə yerli büdcələri icra edən orqanlara təqdim edirlər.

Nazirliklər və digər dövlət icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təşkil edilən ümumi mühasibat uçotu, bununla xarakterizə olunur:

- səhmdar cəmiyyətlər istisna olmaqla, icmal hesabata daxil edilən bütün təşkilatların mülkiyyətçisi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının şəxsində dövlət çıxış edir;
- bir qayda olaraq, hesabata daxil olan bütün təşkilatlar bir sənayeyə aiddir;

- belə hesabatın əsas istehlakçısı dövlət tərəfindən statistik və maliyyə orqanları timsalında çıxış edir;

- dövlət icra hakimiyyəti orqanlarının ümumi hesabatı dövlət maliyyə nəzarəti və planlaşdırma sisteminin bir hissəsidir.

Beləliklə, əlaqəli təşkilatların birləşən (konsolidə edilmiş) mühasibat hesabatı qrupları üçün xarakterikdir:

- icmal mühasibat hesabatı baş təşkilatın birbaşa və ya dolaylı nəzarəti altında olan əlaqəli təşkilatlar qrupu üzrə tərtib edilir;

- qrupun icmal hesabatı qrupun əmlak və maliyyə vəziyyətini vahid təsərrüfat kimi əks etdirir və bununla əlaqədar icmal hesabatın tərtib edilməsi metodikasının əsas xüsusiyyəti göstəricilərin cəmlənməsi ilə yanaşı qrupdaxili hesablaşmalar, həmçinin qrupdaxili realizasiya və qrupdaxili əməliyyatlar və qrup təşkilatları arasında əməliyyatlar üzrə mənfəətin göstəricilərinin istisna edilməsidir;

- qrupun yekun hesabatlarında qrupun baş təşkilata mənsub olmayan aktivlərinin və kapitalının payı, yəni azlıqda olan qrupun səhmdarlarının payı ayrılır;

- qrupun icmal hesabatının əsas məqsədi bütövlükdə bir-biri ilə əlaqəli təşkilatlar qrupunun maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini investora və digər istifadəçilərə təqdim etməkdir.

Toplu (konsolidə edilmiş) hesabat qrupunun tətbiqinin əsas sahəsi fond bazarında qrupun səhmlərinin kotirovkasıdır.

Bir-biri ilə bağlı təşkilatların ümumi (konsolidə edilmiş) hesabat qrupunun xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirərkən, xülasə hesabatlarının bu cür federal icra hakimiyyəti orqanlarının ümumi hesabatlarından əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olduğunu başa düşə bilərik:

- hesabat məlumatlarını xülasə hesabatına daxil edən təşkilatların növü;

- xülasə hesabat göstəriciləri üçün tələblər;

- xülasə hesabatlarının tərtib edilməsi qaydaları;
- xülasə hesabat tərtib məqsədləri;
- xülasə hesabat istifadəçilərinin dairəsi.

Son illərdə həm özəl və həm də dövlət uçot təşkilatları tərəfindən bu məsələyə diqqət artırılmış, bu məsələ ilə bağlı normativ sənədlər və metodik göstərişlər verilmiş, konsolidə edilmiş hesabatlılıq haqqında qanunun qəbul edilməsi məsələsi gündəlikdə durur. Bununla yanaşı, normativ bazanın davam edən uyğunsuzluğu və bir qədər ziddiyyətliyi yerli təşkilatlar tərəfindən konsolidə edilmiş hesabatın tərtib edilməsinin metodoloji əsaslarına marağın artmasını müəyyən edir. Konsolidə edilmiş hesabatın tərtib edilməsi problemlərinin daha da başa düşülməsini müəyyən edən məsələlərin işıqlandırılması son illərdə qəbul edilmiş bir sıra Rusiya qanunlarında tapıla bilər.

Özəl müəssisələrdə:

Ən mürəkkəb standartlardan biri BMHS-nin özəl müəssisələr birliyi. Bu standartın məqsədi şirkətlərin birləşməsində mühasibat uçotunun metodoloji problemlərinin təsviridir. Bu standartda aşağıdakı terminlər və təriflər istifadə olunur:

- şirkətlərin birləşməsi-müstəqil müəssisələrin birləşməsi nəticəsində və ya bir müəssisənin digər müəssisənin xalis aktivlərinə və istehsal fəaliyyətinə nəzarəti əldə etməsi nəticəsində vahid iqtisadi vahidə birləşdirilməsidir

- Alqı – Satqı (Alış)-alıcı adlanan müəssisələrdən birinin aktivlərin köçürülməsi, öhdəliklərin qəbul edilməsi və ya səhmlərin buraxılması müqabilində alınan digər müəssisənin xalis aktivlərinə və istehsal fəaliyyətinə nəzarəti əldə etdiyi müəssisələrin birləşməsi;

– birləşmə, və ya birləşmə, kapital payı-Birləşmiş müəssisələrin səhmdarlarının risklərin və əldə edilən mənfəətin birgə bölünməsi üçün netto-aktivlər və istehsal fəaliyyəti üzərində bütün və ya demək olar ki, bütün ümumi məsələlərə nəzarəti həyata keçirən müəssisələr Birliyi, belə ki, heç bir tərəf satın alan kimi müəyyən edilə bilməz;

- nəzarət-mənfəət əldə etmək məqsədi ilə müəssisənin maliyyə və istehsal fəaliyyətinə rəhbərlik etməyə imkan verən səlahiyyətlər;

- ana müəssisə – müəssisə olan bir və ya bir neçə törəmə müəssisələrin;

- törəmə müəssisə-digər müəssisə tərəfindən idarə olunan müəssisə (Ana müəssisə kimi adlandırılmışdır);

- səhmlərin 50% - dən az olan azlığın payı-Ana müəssisənin nə birbaşa, nə də dolayısı ilə sahibi olmadığı törəmə müəssisənin istehsal fəaliyyətinin və netto aktivlərinin yekunlarının bir hissəsidir;

- ədalətli dəyər-aktivin yaxın gələcəkdə həyata keçiriləcək əməliyyatda maraqlı olan şəxslər tərəfindən dəyişdirilə biləcəyi və ya ödənilə biləcəyi məbləğ;

- satınalma tarixi-alınan müəssisənin xalis aktivləri və istehsal fəaliyyətinə nəzarətin müəyyən edilməsi tarixi.

Şirkətlərin birləşdirilməsi üzrə sövdələşmələrin əksəriyyəti alış formasında həyata keçirilir. Ödəniş səhmlərin emissiyası və ya pul vəsaitlərinin və onların ekvivalentlərinin köçürülməsi və ya digər aktivlərin köçürülməsi hesabına həyata keçirilə bilər. Birləşmə birləşən şirkətlər üzərində nəzarəti müəyyən edən yeni müəssisənin yaradılmasına səbəb ola bilər.

Birlik birləşmə yolu ilə də həyata keçirilə bilər. Bir çox birləşmələr qrupun yenidən qurulması nəticəsində baş verir. Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətin nəticələri və bütövlükdə qrupun maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər barədə məlumatlara ehtiyac duyurlar. Bəzi ölkələrdə Ana müəssisə, faktiki olaraq başqa müəssisənin tam mülkiyyətində olduğu halda, konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarını təqdim etməkdən azaddır. Birləşdirilmiş şirkətin aktivləri, passivləri, gələcək dövrlərin xərcləri, mənfəətləri və xərcləri vahid qiymətləndirmə metodlarına görə tam olaraq nəzərə alınmalıdır. Onların qrupa daxil olan müəssisələrin cari uçotunda və hesabatlarında necə təqdim edilməsinin əhəmiyyəti yoxdur, çünki ana şirkət qadağan etmir və seçki uçot yanaşmalarını həyata keçirir. Vacibdir ki, ana şirkətin və törəmə müəssisələrin aktiv və passivləri birləşdirilərkən ana şirkətin tətbiq etdiyi vahid metodologiya

üzrə qiymətləndirilsin. Ana şirkətin riayət etdiyi qanunvericilik üzrə qiymətləndirmə metodları konsolidə edilmiş hesabatın formalaşdırılması zamanı tətbiq olunmalıdır. Vahid tərtib olunma tarixi prinsipi üzrə birləşdirilmiş hesabat ana şirkətin balans tarixində tərtib edilməlidir. Törəmə müəssisələrin hesabat göstəriciləri də konsolidasiya edilmiş hesabat tarixinə yenidən hesablanmalıdır. Yuxarıda müzakirə olunan prinsiplərin böyük hissəsi beynəlxalq standartlara uyğun konsolidə edilmiş hesabat əsasında ümumiləşdirilmiş mühasibat hesabatlarının tərtib edilməsini tənzimləyən Rusiya normativ sənədlərində də öz əksini tapıb. İcmal Mühasibat hesabatına birləşdirilmiş bütün aktivlər və passivlər, baş təşkilatın və törəmə cəmiyyətlərin gəlir və xərcləri məcmu mühasibat hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsi üzrə metodiki tövsiyələr ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə müvafiq məlumatların düzgün toplanılması yolu ilə birləşdirilir. İcmal mühasibat hesabatı tərtib edilərkən Baş Təşkilat və törəmə cəmiyyətlər əmlakın və öhdəliklərin, gəlir və xərclərin analoji maddələrinin və s. qiymətləndirilməsi ilə bağlı vahid uçot siyasətindən istifadə etməlidirlər. Əgər hər hansı törəmə cəmiyyətin uçot siyasəti məcmu Mühasibat hesabatını tərtib etmək üçün istifadə edilən uçot siyasətindən fərqlənsə, bu halda həmin mühasibat hesabatı baş təşkilatın mühasibat hesabatı ilə birləşənədək o, icmal mühasibat hesabatlarının tərtib edilməsi üçün istifadə olunan uçot siyasətinə uyğun gəlir.

Birləşdirilmiş hesabatı dərc edən ana müəssisə buraya həm xarici, həm də milli törəmə müəssisələrin hesabatlarını daxil etməlidir. Nəzarət mövcudluğu, əgər belə mülkiyyətin nəzarət etmədiyini aydın şəkildə nümayiş etdirməyəcəksə, əsas müəssisənin səs hüququ ilə səhmlərin yarısından birbaşa və ya dolayısı ilə sahibi olması ehtimal edilir. Nəzarət, hətta müəssisə yarım müəssisənin səhmlərinin sahib olduğu və daha az səs hüququna malik olduqda və səlahiyyətlərə malik olduqda belə mövcuddur. Pay iştirakı metodundan istifadə edildikdə ilkin olaraq investisiya ilkin olaraq maya dəyəri ilə nəzərə alınır, onların balans dəyəri isə investisiya obyektinin əldə edildiyi tarixdən sonra sərmayədarın

mənfəət və zərərindəki payına düşür və ya artırılır. İnvestisiya obyektinin öz kapitalında sərmayədarın iştirak payının dəyişməsi, onun strukturunun və miqdarının dəyişməsi nəticəsində, əmlakın, maşınların, avadanlığın və investisiyaların yenidən qiymətləndirilməsi, kurs fərqlərinin yaranması zamanı balans məbləğinin düzəlişləri zəruridir. İlkin dəyər metoduna əsasən, investor investisiya müəssisəsinə faktiki məsrəflərin məbləği üzrə investisiyaları əks etdirir və gəliri yalnız investisiya obyektinin alındığı tarixdən sonra yaranan xalis mənfəətinin əldə edildiyi dərəcədə tanıyır. Bundan artıq əldə edilmiş daxilolmalar investisiyaların maya dəyərinin azaldılmasına yazılır. Assosiasiya şirkətinə investisiyalar birgə iştirak üzrə maliyyə hesabatlarında əks etdirilməlidir. Yalnız assosiasiya şirkətlərinə investisiyaları olan investor törəmə müəssisələri olmadığı təqdirdə konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarını tərtib etməyə də bilər.

3.2. Maliyyə hesabatlarının oxşar və fərqli cəhətləri (BMHS uyğun)

Bu standart hansı müəssisələrin aralıq maliyyə hesabatlarını dərc etməli olduğunu, aralıq dövrünün bitməsindən sonra hansı tezlikdə və ya nə qədər tez dərc etməli olduğunu müəyyən etmir. Bununla belə, hökumət, Qiymətli kağızlar bazarının tənzimləyiciləri, Birjalar və mühasibat uçotunu tənzimləyən orqanlar tez-tez açıq bazarda fəaliyyət göstərən müəssisələrin, borc və ya pay qiymətli kağızlarının aralıq maliyyə hesabatları dərc etməsini tələb edirlər. Bu standart, əgər müəssisə tərəfindən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına (İFRS) uyğun olaraq Aralıq maliyyə hesabatını dərc etmək qərarına gəlsə və ya tələb olunursa tətbiq edilir. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsi bu standartda müəyyən edilmiş informasiyanın tanınması, ölçülməsi və açıqlanması prinsiplərinə uyğun gəlsə, qiymətli kağızları açıq bazarda müraciət edən müəssisələr tərəfindən Aralıq maliyyə hesabatlarının təqdim olunmasını alqışlayır. Xüsusilə, qiymətli kağızları açıq bazarda müraciət edən müəssisələr xoş gəlmisiniz:

-ən azı maliyyə ilinin birinci yarısının sonuna kimi Aralıq maliyyə hesabatlarını təqdim edirlər; və

-aralıq maliyyə hesabatlarını aralıq dövrünün başa çatmasından ən gec 60 gün sonra təqdim edir.

Hər bir maliyyə hesabatı həm illik, həm də Aralıq Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına (İFRS) uyğun olması üçün ayrıca qiymətləndirilir. Müəssisənin müəyyən maliyyə ili ərzində Aralıq maliyyə hesabatı tərtib edə bilməməsi və ya bu standartda uyğun gəlməyən aralıq maliyyə hesabatı tərtib etməsi, əgər qalan illik maliyyə hesabatı onlara uyğun gəlsə, həmin müəssisənin illik maliyyə hesabatlarının Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (İFRS) uyğun gəlməməsinə gətirib çıxarmır.

Əgər müəssisənin aralıq maliyyə hesabatı Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (İFRS) uyğun olaraq müəyyən edilirsə, o, bu standartın bütün tələblərinə uyğun olmalıdır. 19-cu maddə bununla bağlı müvafiq açıqlama tələb edir.

MHBS (IAS) maliyyə hesabatlarının tam dəstini aşağıdakı komponentləri əhatə edən sənəd kimi müəyyən edir:

- ✓ dövrün sonuna maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat;
- ✓ dövr üzrə məcmu mənfəət haqqında hesabat;
- ✓ dövr ərzində kapitaldakı dəyişikliklər haqqında hesabat;
- ✓ dövr ərzində pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;
- ✓ uçot siyasətinin əhəmiyyətli aspektlərinin qısa şərhindən və hesabatlara dair digər izahatlardan ibarət olan qeydlər; və
- ✓ ən erkən müqayisəli dövrün əvvəlinə maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat, əgər müəssisə uçot siyasətini retrospektiv tətbiq edirsə, öz maliyyə hesabatlarında məqalələrin retrospektiv qaydada yenidən hesablanmasını həyata keçirir və ya müəssisə öz maliyyə hesabatlarında maddələri yenidən təsnifləyirsə.

Vaxtlı-vaxtında və dəyərin aşağı salınması, habelə əvvəllər təqdim edilmiş məlumatların təkrarlanmaması üçün müəssisə tələb oluna bilər və ya illik maliyyə hesabatı ilə müqayisədə daha az həcmdə informasiya aralıq tarixlərə təqdim etmək barədə müstəqil qərar qəbul edə bilər. Bu standartda əsasən, Aralıq maliyyə hesabatının minimal məzmunu maliyyə hesabatlarının qısaldılmış Hesabatı və hesabata seçilmiş qeydlər kimi müəyyən edilir. Aralıq maliyyə hesabatı, illik maliyyə hesabatlarının son tam dəsti ilə müqayisədə yenilənmiş məlumatları təqdim etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müvafiq olaraq, o, yeni fəaliyyətə, Yeni hadisələrə və şərtlərə diqqət yetirir və əvvəllər təqdim olunan məlumatları təkrarlamır.

Bu standartın heç bir müddəası qısaldılmış Maliyyə Hesabatı və seçilmiş qeydlər əvəzinə, maliyyə hesabatının tam dəstini (IAS) 34) aralıq maliyyə hesabatında dərc etmək və ya müəssisəyə mane olmaq üçün nəzərdə tutulmur. Bu

standart həmçinin müəssisənin minimal maddə dəstindən və ya bu standartda göstərilmiş seçilmiş qeydlərdən daha çox məlumatı qısaltılmış aralıq maliyyə hesabatına daxil etməyi qadağan etmir və ya buna mane olmur. Bu standartda olan tanınma və ölçmə prinsipləri aralıq dövr üçün tam maliyyə hesabatlarına da tətbiq edilir və bu hesabat bu standartın tələblərinə uyğun olaraq, eləcə də digər standartların tələblərinə uyğun olaraq açıqlanmalı olan bütün məlumatları əhatə edə bilər.

BMHS -ə görə maliyyə hesabatlarının maddələrinin qiymətləndirilməsi

Müəssisə özünün aralıq maliyyə hesabatlarında illik maliyyə hesabatlarında əks etdirilməli olan son illik maliyyə hesabatlarının tarixindən sonrakı uçot siyasətində edilən dəyişikliklər istisna olmaqla, illik maliyyə hesabatlarında istifadə olunan uçot siyasətinin prinsiplərini tətbiq edir. Bu zaman müəssisənin hesabatlarının təqdim olunma tezliyi (hər il, yarım ildən bir və ya rüblük) onun illik fəaliyyətinin nəticələrinə təsir göstərmir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aralıq hesabatlılıq məqsədləri üçün ölçü ilin əvvəlindən hesabat tarixinə qədər olan dövr ərzində aparılır.

Elə görünə bilər ki, müəssisəyə qoyulan tələb illik hesabatla bağlı uçot siyasətinin eyni prinsiplərini aralıq maliyyə hesabatlarına tətbiq etmək, aralıq ölçmə dövrünə aid hər aralıq dövr müstəqil hesabat dövrü kimi ayrıca mövcud olduğu kimi həyata keçirilir. Bununla belə, müəssisə tərəfindən hesabatvermənin tezliyinin onun il ərzində fəaliyyətinin nəticələrinin ölçülməsinə təsir göstərmədiyini nəzərə alaraq, 28-ci bənd aralıq dövrünün daha uzun müddətli maliyyə ilinin bir hissəsi olduğunu etiraf edir. İlin əvvəlindən hesabat tarixinə qədər olan müddət ərzində ölçmə cari maliyyə ilinin əvvəlki aralıq dövrlərində əks olunmuş məbləğlərin qiymətləndirilməsində dəyişiklikləri nəzərdə tuta bilər. Bununla belə, aralıq dövr üçün aktivlərin, öhdəliklərin, gəlirlərin və xərclərin tanınması prinsipləri illik maliyyə hesabatlarına aid olan prinsiplərdir.

Aralıq tarixlərdə olan aktivlərə müəssisənin maliyyə ilinin sonuna olan gələcək iqtisadi səmərələrin eyni testləri tətbiq olunur. Maliyyə ilinin sonuna öz

xarakterinə görə aktivlərə aid edilə bilməyən xərclər də onlara aralıq tarixlərə aid edilə bilməz. Eyni şəkildə, aralıq hesabat dövrünün sonuna öhdəlik həm bu tarixdə, həm də illik hesabat dövrünün sonuna mövcud öhdəlikdən ibarət olmalıdır.

Nəticə

Maliyyə hesabatları dedikdə, ötən dövr ərzində müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini kompleks şəkildə səciyyələndirən yekun göstəricilər sistemi başa düşülür. Bu, bütün mülkiyyət formaları və təşkilati-hüquqi statusu olan müəssisələrin fəaliyyətini təhlil etmək, proqnozlaşdırmaq, nəzarət etmək və idarə etmək üçün məlumat mənbəyi kimi xidmət edir.

Hesabatın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, müəyyən qaydada qruplaşdırılmış müəyyən müddət ərzində müəssisənin fəaliyyətinin nəticələri barədə məlumatların məcmusudur.

Maliyyə hesabatı Mühəsibat balansından, mənfəət və zərər hesabatından, pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatından, onlara izahlı qeyddən ibarətdir.

Maliyyə hesabatlarının məqsədi istifadəçilərin maliyyə vəziyyəti və hesabat dövrü ərzində fəaliyyətlə bağlı faydalı, əhəmiyyətli və etibarlı məlumatları təmin etməkdir.

Maliyyə Hesabatları təşkilatın maliyyə vəziyyətini, onun fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini, pul hərəkətini və təşkilatın kapitalında dəyişiklikləri etibarlı şəkildə təqdim etməlidir.

İşdə dövlət və özəl sektorların maliyyə hesabatlarından nümunələr göstərilmişdir.

Maliyyə hesabatları gəlirin əldə edildiyi və ya ödənildiyi zaman deyil, çəkildikləri zaman xərclər və zərərlər kimi tanındığı hesaba əsasən tərtib edilir.

Beləliklə, maliyyə hesabatlarının rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Müasir ixtisaslı mühasib maliyyə hesabatını mövcud normativ aktlara və tələblərə uyğun tərtib etməlidir ki, o, ona ayrılan rolu yerinə yetirsin - istifadəçilərin informasiya ilə təmin edilməsi - Müəssisənin əmlak və maliyyə vəziyyəti haqqında etibarlı və tam təsəvvürləri verir. Bu standart maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsi prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsində əsasdır. Bu standartın

məqsədi həm əvvəlki dövrlərdə müəssisələrin maliyyə hesabatı, həm də digər müəssisələrin maliyyə hesabatı ilə müqayisəliliyə nail olmaq üçün ümumi təyinatlı maliyyə hesabatlarını təqdim etmək üçün bazanı təmin etməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün bu standartda maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üçün bir sıra mülahizələr, onun strukturu üzrə tövsiyələr və məzmununa dair minimal tələblər müəyyən edilir. Ümumi təyinatlı maliyyə hesabatlarının məqsədi, maliyyə vəziyyəti, şirkətin fəaliyyətinin maliyyə nəticələri və pul vəsaitlərinin hərəkəti, iqtisadi qərarların qəbulunda istifadəçilərin geniş dairəsinə faydalı olan məlumatları təqdim etməkdir.

Maliyyə hesabatları, həmçinin resursların idarə olunmasının nəticələrini, müəssisələrin rəhbərliyinə etibar edilmiş məlumatları göstərir. Bu məqsədə nail olmaq üçün maliyyə hesabatları müəssisələrin göstəriciləri barədə məlumatları təmin edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində:

1. S. M. Səbzəliyev “Mühasibat (maliyyə) hesabatı”, Bakı-2003
2. R. Fətullayev “Beynəlxalq mühasibatlığa giriş”, Bakı-2015
3. S. M. Səbzəliyev “Mühasibat (maliyyə) uçotu”, Bakı-2008
4. Q. Ə. Abbasov “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi”, Bakı-2015
5. S. M. Səbzəliyev, Y. Mustafayev, N. Musayeva “Mühasibat uçotu”, Bakı-2014
6. Anbdullayev “Maliyyə uçotu”, Bakı-2008
7. Q. R. Rzayev “Mühasibat uçotu və audit”, Bakı-2006
8. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı-2004
9. Q. R. Rzayev “Beynəlxalq mühasibat uçotu və audit” Bakı-2000
10. S. M. Səbzəliyev, S. Ə. İbrahimova, Ə. İ. Daşdəmirov “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi” fənni üzrə test və tapşırıqların məcmuəsi, dərs vəsaiti, 2002-ci il
11. A. Kərimov “Mühasibat uçotu, vergilər”, Bakı-2014
12. Q. Ə. Abbasov “Sıfırdan başlanan mühasibat uçotu” Bakı-2013
13. S. M. Səbzəliyev “Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları”, Bakı-2003
14. Q. R. Rzayev “Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları və maliyyə hesabatı”, Bakı-2004
15. Ə. A. Sadıqov “Mühasibat (maliyyə) uçotu” I hissə, Bakı-2002
16. Ə. A. Sadıqov “Mühasibat (maliyyə) uçotu” II hissə, Bakı-2002
17. “Mühasibatlıq haqqında normativ sənədlər toplusu” Bakı-2000
18. “Azərbaycan” qəzeti, 2006, 9 dekabr
19. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 2009, 25 dekabr
20. “İqtisadiyyat və audit” jurnalı, 2009 84
21. “Maliyyə uçotu” jurnalı, 2008
22. MHBS 18, “Gəlirlər” adlı beynəlxalq standart
23. MHBS 1, “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı” adlı beynəlxalq standart

24. 1№-li “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” MMUS
25. 2№-li “Kapitalda dəyişikliklər haqda hesabat üzrə” MMUS 26. 5№-li “Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə” MMUS
27. “Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları” (Headstart)

İngilis dilində:

28. Financial Accounting (BPP), 2013
29. D. Alexander, A. Britton, A. Jorissen “International Financial Reporting and Analysis”, 2010

Rus dilində:

30. И. М. Дмитриева. Бухгалтерский учет и аудит, М-2002
31. Управленческий учет (под. ред. А.Д. Шеремет), М-2001
32. О.В. Соловьева. МСФО и ГААП: учет и отчетность. М-2003
33. Бухгалтерский учет (под. ред. И.Е. Тишкова) Минск-1999
34. Финансовый учет (под. ред. В.Т. Гетьмана) М-2002
35. Керимов В., Бухгалтерский управленческий учет, М-2009
36. Зонова А. Бухгалтерский учет и анализ, М-2009
37. Сукурова С.П., Ханенко М.Е., Шапорова О.А., Ковалева А.М. Бухгалтерский учет, М-2007
38. Бухгалтерский учет. / Под ред. проф. Безруких П.С. / М-2004
39. Фролова Т.А. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011. "Бухгалтерский учет: конспект лекций"
40. Бородин В.А. Бухгалтерский учёт: Учебник для вузов 2012
41. Бакаев Ю.А. Бухгалтерский учет. – М.:Феникс, 2003.
42. Булатов М.А. Теория бухгалтерского учета. – М.: Питер, 2003.
43. Кондраков Н.В. Бухгалтерский учет . – 4-е изд., перераб. и доп. – М.:Инфра.М., 2001. – 334 с.

44. Теория бухгалтерского учета. / Под ред. Е.А. Мизиковского. – М.: Юристъ, 2001. – 345 с.
45. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности. - М.: Инфра, 2003
46. Литвиенко М.И. Международные стандарты учета. // Главбух, 2000, № 7.

İnternet resurslari:

47. <http://www.maliyye.gov.az>

48. <http://www.mühasib.az> 43. <http://www.president.az>